

UiT

NORGES
ARKTISKE
UNIVERSITET

Det juridiske fakultet

Straffer vi av gammel vane, eller?

En undersøkende funksjonsanalyse av straffens funksjon i samfunnet.

Cecilie Breimo

Liten masteroppgave i rettsvitenskap vår 2019

Innholdsfortegnelse

1. Innledning.....	1
2. Vilhelm Aubert.....	3
2.3 Avskrekkingsproblemet og lojaliteten	6
2.4 Sosialt press og avskrekking	7
2.5 Konklusjonen	9
2.6 Straffens latente funksjoner	9
2.7 Syndebukken som festens midtpunkt	10
3. Den rettslige debatten om straffen	13
3.2 En utvidet filosofisk forståelse av argumentasjonen	16
3.3 Straffens manifeste funksjoner	19
3.4 Undersøkelser av straffen	21
3.5 Analyse av Høyesteretts straffebegrunnelser	23
4. Nevrovitenskap.....	28
4.2 Solidaritet og nevrovitenskap.....	29
4.3 Empati og mental kapasitet.....	33
4.4 Ansvar og mental kapasitet i loven.....	34
4.5 Mental kapasitet og psykopati	36
4.6 Arv og miljø.....	38
4.7 Straff på hjernen	41
4.8 Avskrekkingsproblemet i lys av nevrovitenskapen	43
4.9 Kort om gjengjeldelse.....	44
4.10 Virkninger, oppfatninger og fremtidig behandling av straff.....	45
5 Straffens latente funksjoner.....	48
5.1 De utilsiktede virkninger av straffen	48
5.2 Renovasjonsfunksjonen	49
5.3 Avmektiggjøringsfunksjonen	50

5.4	Avledningsfunksjonen	51
5.5	Handlingsfunksjonen	52
5.6	Symbolfunksjonen	52
5.7	Hevnfunksjonen	53
5.8	Andre funksjoner	53
6	Avslutning	54
	Kildeliste	56

1. Innledning

1.1 Problemstilling og tematikk

Straff er blitt gitt til alle tider. Begrunnelsene for den har vært mange, og de har vekslet. I denne fremstillingen vil jeg ta sikte på å undersøke om vi fortsetter å straffe fordi vi tror at straffen virker. I fremstillingen vil jeg ikke gå i dybden av hvert eneste element av det som har vært med på å skape debatten om straffens begrunnelser, men ved å gi liv til temaet gjennom å fokusere på noen fremstillinger som har vært særlige aktuelle for temaet i moderne tid.

Oppgaven bruker rettssosiologien som hovedredskap når straffen skal analyseres. I Vilhelm Auberts ånd vil fremstillingen forsøke å holde et funksjonalistisk perspektiv når straffens begrunnelse skal gjennomgås. Det funksjonalistiske perspektivet som skal være retningsgivende for oppgaven startet opprinnelig ut fra en tanke om at samfunnet var organisk og med inspirasjon hentet fra biologien. I likhet med naturvitenskapelige disipliner slik som nevrovitenskapen, er perspektivet deterministisk og individet reduseres i større grad ned til dets mekaniske funksjoner. For å belyse spørsmålet oppgaven stiller vil rettssosiologien naturlig derfor også komme i møte med andre fagfelt enn bare rettssosiologien, slik som sosiologi, juss, nevrovitenskap, filosofi og psykologi.

For å komme nærmere et svar på selve hovedproblemstillingen undersøkes det både hva de ulike fagområdene sier om straffens virkninger og hva rettsvesenet selv begrunner sine straffer med. Problemstillingens formulering legger opp til to premisser om straff og samfunn som må undersøkes. Den første er påstanden om hvorvidt straffen faktisk virker, i den betydning at straffen enten er preventiv eller gjengjelder. Det neste premisset som må tas stilling til er om det kollektive samfunnet er av den oppfatningen at straffen også fungerer slik. Å undersøke hva domstolen og lovverket sier om straff, vil langt på vei gi et svar på det sistnevnte, hvilken oppfatning vi som samfunn har av dens funksjon. Videre kan det for en rettssosiolog være interessant å ta en titt på om det er andre funksjoner ved straffen som gjør at vi fortsetter å straffe, såkalte latente funksjoner ved straffen.

I 1972 kom den vi regner som den norske rettssosiologiens grunnlegger, Vilhelm Aubert, ut med sin avhandling om straffens begrunnelser. Hans avhandling var et skråblikk på straffens formål ikledt en rettssosiologisk drakt. Han lot Mertons funksjonalisme være utgangspunktet når han tok tak i det han synes å være kjernen i debatten om straffens formål og begrunnelser,

nemlig straffens sosiale funksjon. I det neste kapittelet lar vi derfor Aubert introdusere debatten, funksjonsperspektivet og teoriene for oss. Hans fremstilling oppsummerer de elementene som er sentrale for vår problemstilling omkring straffen, og gir oss et utgangspunkt i et springbrett vi kan bevege oss ut i fra på vår reise gjennom begrunnelsene for straff. I vår tid baserer vi vår kriminalitetsforståelse i stor grad på at individers atferd i en viss grad påvirkes av de formelle rettsnormene, slik som straffeloven og straffedommen. Undersøkelser viser likevel at for særlig prevensjonshensynene, forteller ikke et slikt perspektiv oss hele sannheten. Vilhelm Auberts teori om likedanning vil derfor være et aktuelt og sentralt bidrag til forståelsen av fenomenet straff sett med dagens øyne.

I det tredje kapittelet møter vi straffebegrunnelsene gjennom den rettslige debatten som har preget strafferetten. I Valles kriminalmelding i 1977-78 kritiseres den kriminalpolitiske debatten i Norge for å være for følelsesmessig, med innslag av hevngjerrighet og fylt av en overdreven tro på at strenge straffer har en avskrekkende virkning. Kriminalmeldingen var særegen i sin tid og provoserte, slik at det i kjølevannet av den oppsto opphetede debatter hvor kritiske røster reiste seg fra både høyre og venstre i det politiske landskapet. Kjernen i debatten gjenfinner vi i filosofiske tankeretninger, slik som utilitaristiske nyttebetraktninger og rettferdig gjengjeldelse fra et pliktetisk ståsted. Avskrekkelsesteoriene har et opphav i tanker om straffens nytteverdi fra konsekvensialismen. I et slikt perspektiv vurderes handlinger og unnlater ut i fra hvilke konsekvenser de leder til. Tanken om gjengjeldelse har fulgt oss i årtusener og opptrer i sin reneste form gjennom lex talionis-prinsippet om et «øye for øye» og en «tann for tann» i Andre Mosebok (21,23-27) og i Hammurabis lover.

Den nye straffelovens forarbeider blir videre en av kildene for å forstå straffens manifeste funksjon i samfunnet. I Ot. prp. 90 (2003-2004) i forbindelse med utarbeidelse av ny straffelov, forkastes tanken om at hevn og gjengjeldelse skulle være en begrunnelse for straff. Forebyggelse skulle være det nye og eneste formålet med å straffe. Til slutt gjennomfører vi også en undersøkelse av hvilke straffebegrunnelser som finnes i drapsdommer fra de siste tjue årene.

Nevrovitenskapen utfordrer jussens og samfunnets etablerte sannheter. Rettsvitenskapen tillegger ethvert menneske bestemte egenskaper, hvorpå atferd enten tillates eller forbys. Forutsetningen er altså at vi mennesker til en viss grad har en fri vilje og at vi vil være ansvarlige for våre egne handlinger. For nevrovitenskapen er avvikende atferd og kriminalitet

sett på som en funksjon av genetisk arv. Et slikt språk i vitenskapene skaper utfordringer for hvordan denne forskjellen skal håndteres i møte med strafferetten.

Avslørte Vilhelm Aubert at vi egentlig straffer fordi vi tror det fungerer? Eller kan straffen gis en ny funksjon gjennom rehabilitering slik Valle foreslo i sin kriminalmelding fra 1977? Kan nevrovitenskapen tilføre rettssosiologien noe eller gi den en vitenskapelig plattform å forankre sine teorier i?

2. Vilhelm Aubert

2.1 Vilhelm Aubert og straffens sosiale funksjon

I eldre tid og ved opplysningstidens oppblomstring var man gjerne opptatt av straffens avskrekkende virkning gjennom hedonistiske og til dels utilitaristiske nyttefilosofiske betraktninger. Disse innstillingene var ofte kombinert med en et ønske om å humanisere strafferetten. Filosofer, jurister og kriminologer slik som Jeremy Bentham, Cesare Beccaria og Ludwig Feuerbach sto i spissen for at straffen først og fremst måtte betraktes som et middel for forebygging.¹ Tradisjonen som følger av avskrekkingsteoriene er at mennesket blir drevet av lyst og ulyst, og alltid ville ende opp i det valget som til syvende og sist gir mest akkumulert lyst. Vilhelm Aubert (1922-1988) var en rettssosiolog som i første rekke kritiserte denne tankeretningen, og som hadde en klar oppfatning av at spørsmålet aldri alene kunne løses ut fra rent rettsdogmatiske eller rettsfilosofiske betraktninger. Blikket måtte løftes opp, samfunnsstrukturene måtte analyseres og forstås ut ifra et rettssosiologisk perspektiv. Som funksjonalist forsøkte Vilhelm å forstå hva som utgjorde straffens sentrale funksjon i samfunnet. Kunne han knekke koden for hvordan virkningene av straffen utløste viktige mekanismer i samfunnet, kunne han kanskje også finne svaret på hvorfor et fenomen som straffen fortsetter å eksistere i vårt samfunn.

Vilhelm Aubert var ikke den første til å ha ideer som føyer seg inn i slike tankerekker. Sosiologen Émile Durkheim var på mange måter den som først ble grunnleggeren av en hel del teorier med slike funksjonsbetraktninger om samfunnet. Han observerte i sin tid hvordan straffen opererte med ulike formål, enten som gjengjeldelse for en udåd eller med sikte på forebygging. Noen ganger lot straffens begrunnelse seg endre for så å komme tilbake til en begrunnelse som var et tidligere oppgitt formål. Émile Durkheim hadde dessuten observert

¹ Vilhelm Aubert, *Om straffens sosiale funksjon* 1972 s. 26,

hvordan samfunnet i nyere tid stadig beveget seg bort fra tanken om hevn som straffebe grunnelse, og hvordan et ønske om å beskytte samfunnet mot fremtidige uønskede handlinger ble formålet i ulike lands straffelovgivninger.² Tanken som slo han lot derfor ikke vente på seg. Hva om selve rollen straffen utspilte ikke nødvendigvis endret seg, selv om vi endret vår bevisste intensjon ved bruken av den i rettsanvendelsen?³

Det ble også grobunnen Robert K. Merton kunne plante sine spirer i når han videreutviklet funksjonsbegrepet om hvordan vi kunne betrakte disse rollene gjennom å se på de som såkalte manifeste eller latente funksjoner.⁴ Vilhelm Aubert adopterte så denne fremgangsmåten i sin analyse av straffen sosiale funksjoner. Vilhelm Aubert mistenkte i tillegg at det samme spørsmålet som Durkheim stilte så ut til å kunne stemme med særlig den begrunnelsen for straff som gjaldt allmennprevensjonen. Han fremsatte en hypotese om at en slik «likedanning» mellom rettsnormene og folks atferd var av en altfor overdreven betydning.⁵ Det måtte være noe annet som kunne forklare straffens vedvarende eksistens i samfunnet.

2.2 Strafferettslig stimuli og avvik

En stø kurs mot en mest mulig vitenskapelig bedømmelse av allmennprevensjonens holdbarhet ble derfor satt i håp om at en slik tilnærming nå for alvor kunne pakke ut de mange lagene som i lang tid har omkranset straffens kanskje innerste og mest skjulte hemmeligheter. Hvor langt Aubert kom til å avsløre disse, skal vi i det følgende bevege oss mot når vi gjennomgår hans arbeid med straffens funksjoner.

Vilhelm Aubert starter med en forsiktig tilnærming til spørsmålet. Han berører tematikken i første rekke utelukkende indirekte. Inngangsporten finner han gjennom å komme med noen antagelser rundt de ulike strafferettslige stimuliene, slik som straffeloven og straffedommen. Prosessen som fører til at et individs atferd beveger seg i retning av rettsnormene i samfunnet kaller han likedanning.⁶ Likedanningen befinner seg på en måte i en dragkamp mellom befolkningens atferd og de strafferettslige stimuliene. Gjennom å kommentere samspillet

² Émile Durkheim, *The Division of Labor in Society* 1960 s. 86

³ Émile Durkheim, op. cit. s. 87

⁴ Robert K. Merton, *Social Theory and Social Structure* s. 74

⁵ Vilhelm Aubert, *Om straffens sosiale funksjon* 1972 s. 10

⁶ Vilhelm Aubert, op. cit. s. 2

mellom rettslig stimuli og publikums reaksjoner, får han frem noen mekanismer som rettsapparatet utløser når det forsøker å frembringe samsvar mellom atferd og normer.

For det første, mener Aubert, at man ikke alltid kan stole på hverken publikums eller rettsanvenderens lovtolkninger. Enkelte lovbestemmelser er ubestemte i hvordan de definerer avvik, slik at det finnes en uklarhet rundt hvilke forventninger loven stiller opp. Det bidrar til noen innbyrdes konflikter. Han trekker frem at dommere ofte har vanskeligheter med å forholde seg objektivt i straffesaker og å konstatere et riktig faktum i den enkelte sak. Det skyldes ifølge Aubert blant annet den begrensede tiden dommeren har på å fatte en avgjørelse. For å få frem sitt poeng viser Aubert blant annet til europeiske rettsosjologiske undersøkelser. Særlig trekkes von Eybens arbeider frem. Von Eyben utformet spørreundersøkelser og lot dommere gi den utmålingen av straff de selv mente var rimelig på det samme presenterte saksforholdet.⁷ Gjennom arbeidet med spørreskjemaet, kunne han avsløre at enkelte av svarene som ble gitt spriket svært langt fra hverandre. En slik mangel på ensartethet i straffedommene ville ifølge Aubert gjøre at det var svært vanskelig å forutse utfallet av dem. Det som skjer da, ifølge Aubert, var at domstolens påvirkning ikke kan være like nyansert som lovbestemmelsene eller rettsnormene har til hensikt å være. Den allmennpreventive virkningen faller altså bort et sted mellom domstolens uklare og kanskje til tider motstridende budskap.

En del av denne forsiktige tilnærmingen, var også å få frem at kriminalstatistikken på mange måter dannet en ufullstendig oversikt over kriminalitetsbildet. Han sammenfattet flere undersøkelser som understøttet at det finnes en del store uoverensstemmelser i kriminalstatistikken. Statistikkens tall og den reelle hyppigheten av lovbrudd samsvarte ikke i noen av undersøkelsene. Disse avvikene han fant, som vi gjerne pleier å betegne som mørketall, utgjorde en svakhet ved målinger gjort på bakgrunn av slike tall fra kriminalstatistikken. På grunn av ulik oppdagelsesrisiko og at de økonomisk svakere stilte i samfunnet oftere preget store deler av kriminalitetsbilde, utgjorde heller ikke kriminalstatistikken et representativt utvalg av befolkningen. Mange av undersøkelsene som ble gjort i regi av den pønlologiske retning bærer av den grunn kanskje flere mangler slik at statistikkene ikke uten videre kan styrke teorien om allmennprevensjonens avskrekkende virkning. Til slutt bemerker Aubert at kriminalstatistikken ikke sier noe om hvordan situasjonen hadde vært hvis straffen ikke hadde eksistert overhode. Vi vet derfor lite om

⁷ Vilhelm Aubert, *Om straffens sosiale funksjon* 1972 s. 63

hvordan situasjonen og omfanget av kriminaliteten ville vært helt uten straffetrusselens motivasjon.⁸

2.3 Avskrekkingsproblemet og lojaliteten

Disse helt innledende tankene ble begynnelsen på hvordan han tilnærmet seg et svar på allmennprevensjonens holdbarhet. Det neste skrittet ble å forsøke å angripe problemstillingen mer direkte. Ved å forenkle virkeligheten ned til enkle former, tok Aubert for seg selve avskrekkingen i sin helt ukompliserte form. Lystprinsippet var som nevnt et uttrykk for den herskende tro i avskrekkingsteoriene. Auberts trumfkort mot disse teoriene ble Maiers dyreforsøk. Et dyr velger ikke alltid bort straffen, og det ble hans endelige bekreftelse på at grunnlaget bak avskrekkingsteoriene måtte tenkes om. Her kan man trekke paralleller til andre innflytelsesrike atferdspsykologiske studier på feltet, slik som William K. Estes' studier om hvordan straff ikke nødvendigvis kan settes i sammenheng med at individet lærer å endre atferd ut fra konsekvensene av atferden sin.⁹ Frykten hos for eksempel en mus som utsettes for stadige elektriske støt hver gang den spiser ost, lærer den bare å frykte den elektriske stimulusen. Av nyere studier kan en studie av dopaminnevroner i hjernen trekkes frem.¹⁰ Studien demonstrerer hvordan belønning og straff representeres av to ulike deler av hjernen. Et dyreforsøk slik som Maiers kan selvsagt ikke overføres på menneskelige forhold som ren automatikk, men til Auberts fordel har naturvitenskapelige eksperimenter en klar styrke gjennom at de er falsifiserbare. Det at forsøkene bygger på en vitenskapelig metode gjør at resultatene bringer oss nærmere en forståelse av den fysiske virkeligheten vi lever i.

Det andre poenget Aubert ønsket å få frem var hvordan man må forutsette en viss lojalitet mot staten for at lover og regler skal ha en effekt på borgerne. Storsamfunnet må dessuten kunne være egnet til å utføre sosial kontroll på individene som er i ferd med å skli ut. Det hele må i så fall starte med vårt aller første møte med autoriteter og symboler, og det befinner seg gjerne i en ung alder. Det er disse første erfaringene vi tar med oss i møte med dem som kan danne enten positive eller negative assosiasjonsmønstre i tilknytning til autoritetspersoner. Resultatet er skillelinjer mellom konformitet eller opprørskhet. En autoritetsperson vil være en kraftig normsender og kan virke retningsledende overfor individene. I familiære relasjoner er det foreldrene som fyller denne rollen. Politi og myndighetspersoner er de formelle

⁸ Vilhelm Aubert, op. cit. s. 85.

⁹ Estes, W. K., *An experimental study of punishment*. Psychol. Monographs. 57, No. 263, 1944

¹⁰ C.D. Fiorillo, *Two dimensions of value: Dopamine Neurons Represent Reward But Not Aversiveness*. Science, 2013

aktørene. Autoritetene kan også være overnaturlige, slik som Gud eller trollet, eller inneha en overnaturlig status slik som sjamanen.

For de fleste menneskene har vi et balansert forhold til statens symboler og våre autoriteter. Aubert trekker frem at blant annet psykopater og de med lav intelligens ikke kan regnes å nødvendigvis ha fått positive assosiasjon med autoritetsymbolene – uten at påstanden utdypes stort mer enn som så.¹¹ I samfunnet for øvrig blir det en vekselvirkning mellom at staten tar til seg individenes normer, og jo i mer grad den er lik vår egen, så vil vi også kjenne lojalitet for den. Vi vil også identifisere oss med staten og rettsnormene. I de tilfellene fungerer imidlertid sanksjonene ifølge Aubert også mindre fordi de ikke lengre blir sett på som av like stor betydning av enkeltindividene. En annen prosess enn avskrekking forklarer altså muligens samsvaret mellom individers handlinger og rettsnormene i samfunnet. Men gåten er enda ikke helt løst, for spørsmålet som henger igjen i luften er ifølge Aubert, om storsamfunnet faktisk innehar en reell mulighet til å utøve en effektiv sosial kontroll på de enkeltindivider som skulle avvike fra normene.

2.4 Sosialt press og avskrekking

Et sted mange sosiologer er enige om at hovedtyngden av et individs internalisering skjer, er i det vi gjerne kaller primærgruppen. I sosial interaksjon mellom et individs nærmeste, oppstår det en utveksling av normer i det fellesskapet primærgruppen danner. Individene kan fungere som mottakere av normer eller normsendere i de ulike utvekslingene som skjer mellom dem. Kjerneverdiene i gruppa som danner de aksepterte normene, kan ofte settes på prøve av medlemmene. Dersom et av individene beveger seg for langt bort eller «out of line» fra disse felles verdiene, vil de andre i gruppa forsøke å få det avvikende individet tilbake «in line» med resten av normfellesskapet.¹² Disse prosessene skjer ledsaget gjennom utpreget bruk av sosial kontroll. Den sosiale kontrollen utøves som sosialt trykk eller press mot avvikerer, men på en tilstrekkelig beskjeden måte slik at den ikke oppfattes angripende og utløser forsvarsreaksjoner hos avvikerer. Redselen for å bli utestengt fra primærgruppa er det som trekkes frem som hovedbegrunnelsen for at individene retter seg etter normfellesskapet.

¹¹ Vilhelm Aubert, *Om straffens sosiale funksjon* 1972 s. 137

¹² Vilhelm Aubert, *Om straffens sosiale funksjon* 1972 s. 151 med henvisning til Talcott Parsons

En slik sosial kontroll er for Aubert den mest effektive for å skape samsvar mellom rettsnormene og individets atferd, eller likedanning som han kaller det. Det kommer likevel med et stort men, fordi en slik sosial kontroll er ikke nødvendigvis noe straffeloven eller de andre rettslige aktørene innehar i en slik grad at det vil ha en betydning for ens atferd. Aubert ser at det må en viktig forutsetning til for at disse mekanismene kan gjenspeile seg hos dommere eller staten i sin alminnelighet. Storsamfunnet eller staten må i en eller annen grad ha liknende egenskaper som primærgruppen for at en slik overføring kan antas. En slik helt fremtredende forskjell som Aubert ser, er den manglende sosiale og kontinuerlige kontakten mellom normmottakeren og rettsvesenet.¹³ Avstanden mellom dem gir rettsvesenet mindre sanksjonsfrekvens og avvikerer blir mindre avhengig av å «høre til» rettsnormene. En slik forskjell som Aubert peker på her kan være viktig, men samtidig vet vi at de mange gjengangerne i tilbakefallsstatistikken nødvendigvis møter politiet og rettsvesenet hyppig. Tilståelsessaker legger til eksempel også opp til en mer direkte interaksjon mellom dommer og tiltalte i et straffeforhold. Den som står tiltalt for tyveri en tilståelsessak, møter imidlertid ikke fornærmede i rollen som dommer eller påtale. Denne fremmedgjøringen i forhold til normsender og normmottaker illustrer til gjengjeld godt de manglende likhetstrekkene storsamfunnet har av primærgruppen.

En del av den avstanden som er til storsamfunnet, får forfatter frem gjennom å gjøre et poeng av den historiske og strukturelle utviklingen i samfunnet. Han ser nyansene i forhold til overgangen mellom moderne industrisamfunn og helt isolerte bygdesamfunn.¹⁴ I en mer urban bysituasjon, er muligheten der for å rett som det er bytte gruppe, slik at den overhengende faren for å bli utstøtt fra egen gruppe ikke lengre er like fremtredende. Dersom rettsvesenet i billedlig forstand støter en fra seg, finner kanskje avvikerer trøst i en annen gruppekultur. I den gruppen er det kanskje et nytt sett av normer som definerer fellesskapet og som er tilnærmet lik avvikerens.

Normer kan i sin alminnelighet i tillegg også oppstå uavhengig av rettsnormene, og et samsvar da er ikke det samme som en likedanning, eller at det har skjedd en internalisering av disse. For Vilhelm Aubert er det mye som heller i retning av at straffeloven og staten i liten

¹³ Vilhelm Aubert, op. cit. s. 161

¹⁴ Vilhelm Aubert, op. cit. s. 163

grad har evne til å skape samsvar mellom normer og den enkeltes atferd. Dermed forsvinner også grunnlaget for at lover og dommer virker avskrekkende bort.

2.5 Konklusjonen

Disse mange problemstillingene og vinklingene som Aubert dro frem, var ment å vise hvor innviklet likedanningsspørsmålet er. At det finnes mange ulike problemstillinger, viser at det er forståelig nok har vært vanskelig å gjøre statistiske analyser av samvariasjonen mellom for eksempel rettslig stimuli og avvikshyppighet. Det blir fort mange variabler å forholde seg til, og det er urealistisk å tenke at de andre faktorene i samfunnet eller analysen er statistisk kontrollert eller ikke påvirker de to målte størrelsene. Den avskrekkende virkningen mangler et eget statistisk uttrykk, og er derfor ikke mulig å kontrollere fullt ut. Allmennpreventive grunner har i alle fall ikke for Aubert vist seg å være tilstrekkelig virkningsfulle nok til at de kan være av så sentral betydning for at straffen eksisterer i vårt samfunn som hovedfunksjon.¹⁵ For individualpreventive grunner var disse så utelukket og gjennomstudert at Aubert ikke fant det fruktbart å undersøke disse. Så da gjenstår likevel spørsmålet. Hvorfor straffer vi da?

I det foregående gis det et inntrykk av at vi hovedsakelig sitter igjen med å straffe fordi vi antakeligvis tror at straffen er virkningsfull, og fordi vi tillegger den funksjoner den i mindre grad har. Men hvilke mekanismer ligger bak denne forståelsen av straffen som virkningsfull? Er det andre tilslørende funksjoner ved straffen som egentlig gjemmer seg bak vår bevisste oppfatning av den?

2.6 Straffens latente funksjoner

Når man sitter med en bestemt oppfatning av at noe har en spesiell virkning, er det ikke helt ukjent at en kan ledes til å tro at et bestemt resultat av en handling kan ses i sammenheng med hverandre. I samisk kultur kan man for eksempel kaste forbannelser over den man ønsker å straffe gjennom å gande vedkommende. Noen ganger kan en slik løsning fremstå som virkningsfullt.¹⁶ En av bakgrunnene for det, kan være at den som oppfatter seg gandet endrer sine rutiner eller gjør feil som leder til akkurat det sluttresultatet som trusselen besto i. Det igjen kan lede til at en oppfatning av trolldomskunsten som oppfylt. Merton kaller det en

¹⁵ Vilhelm Aubert, Om straffens sosiale funksjon 1972 s. 178

¹⁶ Johan Turi. *Muittalus samid birra: En bog om lappernes liv*. 1910 s. 198. En lignende historie hvor en samisk noaide utfører trolldomskunst for å få tilbake tyvgods etter et tyveri på en markeds plass. Når tyven vender tilbake med båten sin etter dårlig vind på havet, opplever den som har fått frastjålet varer, at trolldomskunsten er oppfylt.

«selvoppfyllende profeti.»¹⁷ Eksempelet illustrer hvordan latente funksjoner kan ligge gjemt inne i slike tankeretninger.

Det kan være mange viktige sosiale funksjoner ved straffen som ligger utenfor det manifeste plan. En av disse er at straffen kan tenkes å inneha en symbolsk funksjon. Loven blir til myter om virkeligheten og Aubert kaller det en «magisk overbevisning» om at sosiale problemer blir løst når de settes i lovs form.¹⁸ Et eksempel som trekkes frem er Thurman Arnolds oppfatning av hvordan Roosevelts anti-trust lovgivning ikke egentlig var mulig å gjennomføre i praksis.¹⁹ Lovgivningen virket istedenfor beroligende på folkemassene og bekreftet borgernes tro på demokratiet. Til parallell kan det tenkes at lovregler med karakter av å være symbolbestemmelser i norsk lovgivning fungerer på lignende måter, til eksempel den grunnlovfestede retten til arbeid i GrL. § 110. Vilhelm Aubert mener selv at fremstillingen han ga i avhandlingen «om straffens sosiale funksjon» bare gir et begrenset bidrag til analysen av straffens plass i samfunnet, men at det finnes en undervurdert sannhet i at straffen symboliserer tiltakslyst hos staten og myndighetene.

En symbolsk håndheving ble imidlertid foretatt av den nevnte anti-trust lovgivningen, og Aubert mener at de vedvarende latente funksjonene av bestemmelsene kunne ha vært avhengig av det. Det bringer oss også videre til en annen latent funksjon som spiller inn på disse forholdene. En slik symbolsk håndheving kan skje gjennom å finne en eksempelsetter, slik at samfunnet har inntrykket av at noe blir foretatt seg. Det kan være vel så viktig som at lovgivningen har virkninger videre fremover i tid.

2.7 Syndebukken som festens midtpunkt

Vi kommer ikke utenom å anerkjenne at straffen har et opphav i et svært engasjerende og følelsesmessig perspektiv. Ønsket om å påføre forbryteren et onde består ifølge Durkheim i stor grad av en emosjonell reaksjon.²⁰ For ham var ikke hevnen bare et unødvendig onde, men den hadde også en viktig funksjon.²¹ Denne funksjonen besto i at kriminaliteten var en trussel mot fellesskapet og tryggheten, og at vi derfor i fellesskap kanaliserte vår aggresjon mot

¹⁷ Robert K. Merton, *Social Theory and Social Structure* s. 475

¹⁸ Vilhelm Aubert, *Om straffens sosiale funksjon* 1972 s. 184

¹⁹ Vilhelm Aubert, op. cit. s. 184

²⁰ Émile Durkheim, *The Division of Labor in Society* 1960 s. 85

²¹ Émile Durkheim, op. cit. s. 86

lovbryteren. Forbryteren i seg selv hadde derfor også sin egen nøkkelfunksjon, han bandt oss sammen. Vi stempler en forbryter og oppnår en kontrast mellom avvikerer og majoritetsbefolkningen. Goffman illustrerte fenomenet om hvordan lovbryteren utestenges fra samfunnet gjennom sin «stemplingsteori».²²

Vilhelm Aubert henviser derimot til Reiwald og sydebukk-mekanismer når han går videre for å forklare denne funksjonen. Den tyske juristen beskrev nemlig straffen som en stor fest²³ og her ble det klart at det var sydebukken som var festens midtpunkt. Festen utartet seg som et fritt spill med innslag av aggresjon og underholdning. Ut av det han kalte en kollektiv aggresjon, kom festdeltakerne ut med styrkede bånd og en samlet trygghetsfølelse. Solidariteten var nok en gang gjenopprettet. Aubert mener likevel at det kan knyttes noe usikkerhet til teorien. For han var det vanskelig å finne et sikkert empirisk grunnlag til å understøtte en slik teori, særlig rundt spørsmålet om spenningen blir redusert hos publikum etter en slik aggresjonsutløsning.²⁴ Noen slutninger kan vi likevel trekke i retning av at slike mekanismer skaper en sosial solidaritet når vi studerer bruken av de i et historisk samfunnsperspektiv. Fra Auberts standpunkt, skaper de i alle fall absolutt en kontrast mellom majoriteten og avvikerer.

Det kan i tillegg ofte virke mot sin hensikt å betrakte et samfunn i et rent etnosentrisk perspektiv; hvor antakelsene om samfunnsmekanismene bare har latt seg belyse gjennom ett utgangspunkt i én kultur. Hvis vi trekker linjer til sedvaner i de gamle inuittske kulturene, var ikke selve straffen ofte hovedformålet med gjennomføringen av den, men å gjenopprette equilibriumet i fellesskapet. For eksempel når det regnet slik at jakten ble dårlig (eller måtte utsettes), kunne den inuittske sjamanen finne en sydebukk blant de enkelte medlemmene i samfunnet som på en måte ble ansvarliggjort for de mindre ettertraktede naturfenomenene.²⁵ En slik praksis var selvsagt ikke spesielt heldig for den mer uheldige sydebukken, men var til gjengjeld svært gunstig for samholdet innad i gruppen. Den rituelle bruken var på en måte mellommenneskelige forestillinger som bidro til å bevare en viktig symbolikk som bekreftet de sosiale strukturene.²⁶

²² Erving Goffmans "stemplingsteori" for første gang introdusert i *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall (1963)

²³ Vilhelm Aubert, *Om straffens sosiale funksjon* 1972 s. 207

²⁴ Vilhelm Aubert, op. cit. s. 208

²⁵ Amanda Porterfield, *Shamanism: A Psychosocial Definition*. Journal of the American Academy of Religion. Vol. 55, No. 4 (Winter, 1987) s. 723.

²⁶ Amanda Porterfield, op. cit. s. 723.

For å utpeke en slik sydebukk som skal være avvikende fra oss andre, kan det være en fordel at vi skaper distanse mellom oss og avvikerer. I tiden før og under vikingtiden ble det førnordiske ordet «vargr» brukt som en betegnelse på de aller verste forbryterne.²⁷ Ordet kunne brukes til å beskrive både ulver og forbrytere, men enkeltordet for ulv (ülfr) ble aldri brukt i motsatt rekke ved lovanvendelsen. En teori som trekkes frem, er at forbryteren transformeres til et avskyelig monster ved at den gis en slik magisk betegnelse i loven.²⁸ På den måten avhumaniserer vi individet slik at det blir enklere for oss å utføre ellers ikke tillatte handlinger som straff mot lovbryteren. At det blir enklere å utføre straffelignende handlinger mot de vi har skapt en emosjonell avstand fra, kan ses igjen i hvordan amerikanske og britiske forsvarsmyndigheter i dag rekrutterer dataspillere til sine droneprogrammer.²⁹ En slik fremgangsmåte er en form for dehumanisert krigføring. En psykologirapport ga nylig indikasjoner om at dataspillers psykologiske innstilling gjorde de bedre egnet for å operere droner.³⁰ Dersom mottakeren av straffen ikke er et menneske som deg selv, identifiserer du deg også i mindre grad med ham. Nødvendigheten av identifikasjon ble også vist til tidligere i fremstillingen i forbindelse med viktigheten av tilstrekkelig lojalitet med normsenderen. Det finnes altså flere eksempler på at en oppnådd solidaritet kan være en funksjon ved straffen, selv om det knytter seg utsikkerhet til hvorvidt den også avkjøler fremtidig aggresjon hos publikum.

Avslutningsvis kommenterer Aubert at strafferetten er på vei inn i en mer terapeutisk bestemt retning. Han tror at psykologisk behandling på enkeltindividene vil virke inn på lovbryterens personlighet i større grad enn de tradisjonelle straffene. Målet til myndighetene blir ikke lengre bare å sette lovbryteren inn i et isolert og utrivelig miljø, men å forandre ham.³¹ En forutsetning for at en slik utvikling skal ha større virkning enn dagens straffer, er imidlertid at de gjennomføres effektivt og at en ikke opphever straffen uten en konstruktiv erstatning.³²

Vilhelm Aubert mener at det i hans analyse finnes tegn som tyder på at det ikke finnes én enhetlig funksjon som begrunner straffens eksistensgrunnlag. Straffen består heller av ustabile

²⁷ Anne Irene Riisøy, *Deviant Burials: Societal Exclusion of Dead Outlaws in Medieval Norway*. Collegium volume 18 (2015) s. 59

²⁸ Anne Irene Riisøy, op. cit. s. 59

²⁹ Schei, T, Løge, L, Lie, *Drone wars: The gamers recruited to kill*. The Guardian documentary (2015)

³⁰ Wheatcroft, J. M., Jump, M., Breckell, A. L. & Adams-White, J. (2017) *Unmanned aerial systems (UAS) operators' accuracy and confidence of decisions: Professional pilots or video game players?* Cogent Psychology, 4(1)

³¹ Vilhelm Aubert, *Om straffens sosiale funksjon* 1972 s. 223

³² Vilhelm Aubert, op. cit. s. 224

konstellasjoner av funksjoner i en dynamisk limbo.³³ I fremtiden mener han at nye funksjoner kan overtas av allerede eksisterende institusjoner som befinner seg utenfor straffeområdet.³⁴ Problemene rundt straffens funksjon kunne ifølge han selv beskrives som en mosaikk, hvor retts sosiologen må gå fram for å finne de passende bitene fra ulike retts sosiologiske undersøkelser og empiri, for så å sette dem sammen.

Aubert var i sine analyser i stor grad begrenset til å bruke datidens sosialpsykologiske undersøkelser for å understøtte sine antakelser når han gikk i gang med sine egne undersøkelser av fenomenet. I vår tid kan man håpe at problemstillingen har nådd et punkt hvor den nå har mer karakter av å være et puslespill enn en fragmentert mosaikk, og at bitene kan vise større deler av det ferdige bildet når straffens funksjon videre skal stå i sentrum.

3. Den rettslige debatten om straffen

3.1 Valles kriminalmelding

I St. meld. nr. 104 - Om kriminalpolitikken (1977-1978), som på folkemunne har blitt kalt «Valles kriminalmelding» eller bare «kriminalmeldingen»,³⁵ flyttes blikket i norsk straffepolitikk fra å handle om selve straffeelementet i straffereaksjonene, til å handle om hvordan rehabiliterende løsninger kan erstatte innholdet i de tidligere straffereaksjonene. Kriminalmeldingen markerte på en måte begynnelsen på et epokeskifte i norsk straffehistorie. Diskusjonen rundt kriminalmeldingen blir et retts historisk bidrag i fremstillingen, som er viktig fordi den forklarer debatten og bakgrunnen for dagens straffebegrunnelser. Å se på kriminalitet i sammenheng med samfunnsutvikling gir den verdi for våre retts sosiologiske undersøkelser av straffen. Den illustrerer dessuten den iherdige dragkampen mellom gjengjeldelse- og prevensjonshensynene som antakeligvis har berørt straffebegrunnelsene siden straffens opprinnelse.

De mange forslagene kriminalmeldingen konkretiserte, ga på en måte startskuddet for replikkvekslingen som fulgte. Kriminalmeldingen kom med en rekke gjennomgripende forslag for strafferetten. Bruken av varetekt skulle for det første reduseres og det samme

³³ Vilhelm Aubert, op. cit. s. 232

³⁴ Vilhelm Aubert, op. cit. s. 232

³⁵ https://nbl.snø.no/Inger_Louise_Valle lest 10.03.2019

gjaldt også for fengsel overfor bøtesonere.³⁶ For bruken av straff overfor enkelte former for vinningskriminalitet, var det et forslag om å redusere bruken av straff også her. I tillegg ble det foreslått endring i bruken av reglene om sikring, senke minstestrafen ved bruk av fengsel, lovfeste formildende omstendigheter og å heve den kriminelle lavalderen fra 14 til 15 år. Av tiltak nevnes reduksjon i graden av isolasjon, undervisning og opplæring i fengslene samt fritidsaktiviteter for de innsatte. Fokuset var satt på tilbakeføring ut i arbeidslivet etter endt soningstid.³⁷ Kriminalmeldingen var i hovedsak bygget på en humanistisk filosofi og et fremtidsrettet perspektiv med tanke på utviklingen av straffens funksjon i samfunnet. Straffereaksjonene skulle oppfattes som mer rasjonelle overfor samfunnsmedlemmene.³⁸

Debatten som etterfulgte strakk seg også et hakk lengre enn selve kriminalmeldingens egen rekkevidde. Stavanger Aftenblad kalte den 30. mai forslaget om at formildende og skjerpene omstendigheter skulle lovfestet, for «skjematenkning om kriminalitet».³⁹ Aftenposten spurte 3. juni; «Straff skal reduseres. Ikke kriminaliteten?». Thomas Mathiesen svarte i «Berget som fødte en mus» 31. mai på sin side at reformen burde ha gått lengre.⁴⁰ Debatten kan ikke beskrives som noe annet enn steile fronter.

Flere jurister knyttet nevne sammen i det som ble et samlet angrep skrevet i bokform. Johs Andenæs skriver i *Kommentarer til kriminalmeldingen*⁴¹ at straffereaksjonenes virkninger ikke ser ut til å gjøre stor forskjell uavhengig om forbryteren får en bot eller et fengselsopphold. Heller ikke om den gjennomføres på et moderne og åpent institusjonsanlegg fremfor i de gammeldagse og lukkede fengslene. Hverken psykoterapi eller de mer tradisjonelle behandlingsmåtene gjennom arbeid og disiplin i fengslene mener han har vist seg å gi tilfredsstillende resultater. Han mente dessuten at programmet kriminalmeldingen inneholdt om å lette frihetsberøvelsene klart ville føre til en økning av kriminaliteten.⁴² Respekten for straffeloven sto på spill.⁴³

³⁶ St. meld. nr. 104 - Om kriminalpolitikken (1977-1978) s. 19

³⁷ St. meld. nr. 104 op. cit. s. 20

³⁸ https://nbl.snl.no/Inger_Louise_Valle lest 12.03.2019

³⁹ Thomas Mathiesen. *Solospill og fellesskap – en faglig selvbiografi*. 2018 s. 265

⁴⁰ Thomas Mathiesen 2018 op. cit. s. 265

⁴¹ J. Andenæs, G. F. Rieber-Mohn, I. J. Dorenfeldt, O. T. Laake. *Kommentarer til Kriminalmeldingen*. Grøndahl & Søn Forlag A.S. 1979 s. 12

⁴² J. Andenæs, op. cit. s. 36

⁴³ J. Andenæs, op. cit. s. 36

I kriminalmeldingen er det rettet et fokus på alle de samfunnsforhold som kan virke kriminalitetsskapende, ikke bare den tradisjonelle kriminalpolitikken.⁴⁴ Nils Christie mente at Stortinget hadde større innflytelse for å forhindre vold når de diskuterte veibudsjett fremfor fengselsbudsjett.⁴⁵ Johs Andenæs mente at kunnskapsgrunnlaget var for magert for å si noe om hvor mye vi kan oppnå ved å ta i bruk andre politiske områder. I kriminalmeldingen trekkes det frem at kriminalstatistikken viser at kriminaliteten er mer utbredt i byene enn på landet.⁴⁶ En grunn til det er at byene kan fungere som et «tilfluktssted» for de som har falt utenfor i det landdistriktet de er i fra. I en større by er man mer fremmede ovenfor hverandre og de bekjentskapene man har er avgrenset til ulike roller. Vi er hverandres naboer og arbeidskamerater. I kriminalmeldinger pekes det på at mulighetene for sosial kontroll er mer effektive i mer enkle samfunnsforhold.⁴⁷ Mange av disse elementene kan vi kjenne igjen fra Wilhelm Auberts gjennomgående fremstilling av hvordan sosial kontroll er best egnet i primærgrupper. Til forskjell fra Aubert, blir det derimot et argument for å øke organisert sosial kontroll. Fordi den sosiale kontrollen ikke utøver sitt største potensial i samfunnet som er blitt et anonymitetssamfunn, øker heller behovet for sosial kontroll fra politiet i nærmiljøet. Det fremheves likevel at det er usannsynlig å tenke at det formelle kontrollapparatet kan bli en erstatning for den sosiale kontrollen som skjer i nære kretser.⁴⁸

Når Johs Andenæs skriver at et lands strafferett på en måte er et speilbilde av de eksisterende samfunnsforhold og moraloppfatninger,⁴⁹ kan vi referere det til de vekselvirkende effektene av normutveksling vi kan observere mellom retten og samfunnet. Samspeillet mellom rett og samfunn er selve kjernen i en rettssosiologisk forståelse. For Inger Louise Valle, når hun la fram sin kriminalmelding, mente hun personlig at det å se sammenhengen mellom samfunnet og kriminaliteten, umulig kunne oppfattes som en spesielt radikal idé.⁵⁰

Slutten ble likevel at kriminalmeldingen ble trukket tilbake.⁵¹ Selv om motstanden var stor den gang, er mange av de forslagene i det som var «Valles kriminalmelding» i ettertid å finne

⁴⁴ J. Andenæs op. cit. s. 16

⁴⁵ J. Andenæs op. cit. s. 16-17

⁴⁶ St. meld. nr. 104 op. cit. s. 14

⁴⁷ St. meld. nr. 104 op. cit. s. 15

⁴⁸ St. meld. nr. 104 op. cit. s. 15

⁴⁹ Tor-Aksel Bush. *Noen utviklingstrekk i norsk kriminalpolitikk basert på 40 år i påtalemyndigheten* 2018 s. 266 med referanse til Johs. Andenæs, *Alminnelig strafferett* 2016 (6. utg. ved G.F. Rieber-Mohn og K.E. Sæther) s. 5.

⁵⁰ https://nbl.snl.no/Inger_Louise_Valle lest 13.03.2019

⁵¹ https://snl.no/Inger_Louise_Valle lest 11.03.2019

kodifisert i dagens regelverk.⁵² Forslaget om bruk av samfunnstjeneste er satt ut i praksis, den kriminelle lavalderen er etter straffeloven 2005 satt til 15 år⁵³ og de humanistiske holdningene meldingen sto for har siden preget utviklingen i norsk kriminalpolitikk.⁵⁴ Tyngden ligger i dag hovedsakelig på at lovbrøteren skal tilbake til samfunnet.

Kriminalmeldingen skisserer på en måte en ny funksjon for straffen ved at straffen ikke er et mål i seg selv, men et middel for å rehabilitere lovbrøteren. Straffebegrepet var ment å fortsatt bestå,⁵⁵ men innholdet i den forandres når nye hensyn danner grunnlaget for dens eksistens. Hensynene bak straffen ble foreslått forandret slik at de heller skulle baseres primært på en humanitets- og rettferdighetstanke.⁵⁶ Selv om behandlingsoptimisme ikke var en ny ting, påpeker Thomas Mathiesen at det at debatten den gang var gitt en samfunnsammenhengende innpakning gjorde innfallsvinkelen betydningsfull.⁵⁷ Sammenkoblingen mellom sosialt liv og kriminalitet blåste liv i et eldgammelt verdispørsmål som setter straffens eksistens på prøve. Analyser som bærer preg av retts sosiologiske fremgangsmåter, slik kriminalmeldingen må kunne sies å være, gir kanskje diskusjonstemaene en bredere dimensjon enn det den offentlige politiske debatten vanligvis fyller.

3.2 En utvidet filosofisk forståelse av argumentasjonen

Straffens eksistens rettferdiggjøres gjennom ulike straffebegrunnelser. Det debatten illustrerer, er i realiteten et spørsmål om hva som skal oppfattes som et moralsk riktig og rettferdig valg i forbindelse med straff. Kjerneproblematikken står derfor kanskje igjen som litt uberørt. Spørsmålet som skiller partene har opphav i et verdispørsmål som har røtter i filosofiske tenkemåter, nemlig om straffen skal ses på som et mål i seg selv eller om den kun skal være et middel for å oppnå et annet mål. For retts sosiologen har alltid oppgaven bestått i å overprøve filosofiens teorier gjennom å knytte vitenskap og samfunnsforståelse til forklaringene.

⁵² Thomas Mathiesen 2018 op. cit. s. 267

⁵³ Straffeloven § 20 første ledd bokstav a.

⁵⁴ https://snl.no/Inger_Louise_Valle lest 11.03.2019

⁵⁵ St. meld. nr. 104 - *Om kriminalpolitikken* (1977-1978) s. 22

⁵⁶ St. meld. nr. 104 op. cit. s. 13

⁵⁷ Thomas Mathiesen 2018 op. cit. s. 264

Når Michael J. Sandel spør om et samfunn er rettferdig i *Justice, What's the right thing to do?*⁵⁸ mener han at spørsmålet egentlig er et spørsmål om hvordan vi fordeler ting i samfunnet, slik som plikter og rettigheter, makt og muligheter. Hva hver av oss i samfunnet skylder og forventer, bestemmes av tre ulike tenkemåter om fordelingen av goder; maksimering av velferd, frihetsteorier og dydsideal. ⁵⁹ Den første tankemåten springer ut fra et utilitaristisk perspektiv. Den andre fra et frihetsperspektiv, hvor libertarianere (*laissez-faire*) og egalitære rettferdighetsteoretikere står i opposisjon. Den tredje retningen henter rettferdighet ut i fra moralske, religiøse eller dydsetiske filosofier.

Et dilemma som kanskje kan fungere som illustrasjon for hvordan man kan tenke om moralske valg, finner vi fra virkeligheten i 2005 i Afghanistan. En spesialstyrke fra U.S Navy SEAL var utsendt for å ta ut en leder for Taliban med tilknytning til Osama bin Laden. I området skulle det befinne seg 140-150 sterkt bevæpnede styrker.⁶⁰ De befant seg på en fjellrygg over en landsby da to afghanske gjeterne og en 14 år gammel gutt støtte på dem. Soldatene i spesialstyrken rettet våpenet mot dem og startet å diskutere hva de skulle gjøre med situasjonen de nå sto overfor. De to afghanske gjeterne fremsto ubevæpnede og sivile. Men, dersom de amerikanske soldatene skulle slippe dem fri, var faren der for at de ville rapportere til Taliban at de hadde sett fire amerikanske soldater. De sto uten tau og kunne ikke binde fast gjeterne. Én av soldatene var klar på at de var nødt til å drepe gjeterne slik at de kunne redde sitt eget liv. Offiseren hadde vanskeligheter med å akseptere valget ut i fra det han karakteriserte som sin kristne sjel. De ble derfor sluppet fri. Utfallet ble likevel fatalt. Ikke lenge etter at de hadde sluppet dem fri, omringet 80-100 bevæpnede styrker de amerikanske soldatene. Bare offiseren overlevde.

Den første soldaten som mente at de burde drepe gjeterne for å redde sine egne liv, tenkte ut i fra et utilitaristisk perspektiv. I et slikt perspektiv velger man typisk det som gir mest glede for alle, slik som at fire liv er mer verdt enn to. Offiseren begrunnet sitt valg i religiøs overbevisning, at livet var ukrenkelig ut i fra hans religiøse moral. Vi kan derfor tenke oss til to muligheter, at han enten målte rettferdighet ut fra et dydsideal hentet fra religion eller at han tenkte deontologisk og fulgte en regel fra Gud. I en slik tankeretning mener man at

⁵⁸ Michael J. Sandel. *Justice: What's the Right Thing to Do?* Farrar, Straus and Giroux 2009 s. 28

⁵⁹ Michael J. Sandel 2009 op. cit. s. 30

⁶⁰ Michael J. Sandel 2009 op. cit. s. 35

ethvert menneske har en fundamental eiendomsrett over egen person.⁶¹ I libertariansk filosofi kan man nemlig aldri bruke et annet menneske bare for å oppnå maksimert velferd.

I Valles kriminalmelding ble det innledningsvis gjort klart at hevn ikke skulle ha en plass i vårt straffesystem.⁶² Debatten var blitt for følelsesladet og gjengjeldelsestanker var ikke veien å gå om vi skulle bli et mer humant samfunn. Som vi skal se nærmere på senere, har gjengjeldelsestanker begrunnet straff i enkelte Høyesterettsdommer i drapssaker.⁶³ I første rekke holder det å konstatere at vi som rasjonelle mennesker ikke kan akseptere straffebe grunnelsene uten å knytte empirisk grunnlag til standpunktene.

Immanuel Kant formulerte gjengjeldelse som et naturlig resultat av hans kategoriske imperativ. Han skrev i *Philosophy of Law* at straff ikke kan gis bare som et middel for å fremme et annet mål, enten det tjener samfunnet eller den kriminelle selv.⁶⁴ Straff skal bare gis fordi den kriminelle har handlet kriminelt. En videre tolkning som har blitt tillagt utsagnet, er at man må straffe ham fordi han har opptrådt galt eller umoralsk.⁶⁵ Gjengjeldelsesteorier baserer seg på at vi fortjener å bli straffet, i tillegg til en tanke om at vi har en plikt til å utføre den mot den som fortjener det.⁶⁶ Ted Honderich kritiserer utgangspunktet for gjengjeldelsen. Hans konklusjon er at man enten må komme til slutningen om at gjengjeldelsesteorier ikke kan rettferdiggjøres ut i fra logiske forklaringer, eller at gjengjeldelsen eksisterer i en tilslørt versjon av utilitarisme, hvor man rettferdiggjør straff for rehabiliterende eller avskrekkende virkninger.⁶⁷ Den logiske bristen finner vi i forutsetningen om at vi må godta at det er vår rett å skade en annen. Slutningens inkonsistens er at vi straffer noen fordi de har påført andre smerte, for så å selv si at det er moralsk akseptert å skade ham tilbake. En annen del ved gjengjeldelse, er tanken om at den nullstiller eller fører forholdet tilbake til før det ble utført og derfor kan rettferdiggjøres. Fra et rettslig perspektiv vet vi at disse prinsippene i første rekke fylles av erstatningsretten. Motargumentet er uansett at kriminalitet ikke kan nullstilles.⁶⁸ Ingen kan få drapsofferet tilbake, selv om drapsmannen omså stilles for døden.

⁶¹ Michael J. Sandel. *Justice: What's the Right Thing to Do?* Farrar, Straus and Giroux 2009 s. 113

⁶² St. meld. nr. 104 op. cit. s. 5

⁶³ Leer-Salvesen, Paul. *Menneske og straff: en refleksjon om skyld og straff som et bidrag til arbeidet med straffens etikk.* Universitetsforlaget 1991 s. 143

⁶⁴ Ted Honderich. *Punishment: The Supposed Justifications.* Polity Press and Basil Blackwell Inc. 1989 s. 22

⁶⁵ Ted Honderich op. cit. s. 23

⁶⁶ Ted Honderich op. cit. s. 24

⁶⁷ Ted Honderich op. cit. s. 40

⁶⁸ Ted Honderich op. cit. s. 45

Mens gjengjeldelsesteoriene ser til fortiden, ser avskrekkingsteoriene til fremtiden.⁶⁹ I Valles kriminalmelding trekkes avskrekkingens virkninger i tvil. Gjengjeldelsesteoriene har noen likheter til avskrekkingsteoriene i forhold til tanken om at straff gir en form for gode. Jeremy Bentham foreslo at straff forhindret nye kriminelle handlinger på tre måter. Den første, ved å gjøre det vanskelig eller umulig for en lovbrøyer å begå kriminalitet igjen, i alle fall på enkelte måter. Den andre, at den avskrekket lovbrøyeren og andre. For det tredje, at den kan endre lovbrøyerer.⁷⁰ Ted Honderich peker på noen konklusjoner man kan komme med rundt avskrekkingsteoriene.⁷¹ Det finnes for det første lovbrøyerer som ikke lar seg avskrekke, og hvis avskrekking er en essensiell del av straffen, bør ikke disse straffes. Det andre problemet er at straff kan ikke rettferdiggjøres ene og alene fordi den avskrekker. En konsekvens av det, ville i verste fall ført til et argument for å piske mennesker som gjorde parkeringsovertredelser, fordi det helt klart ville avskrekket de fra å parkere feil neste gang. En kritikk fra et perspektiv som følger Kant, vil være at det ikke er humannt å bruke et menneske bare som et middel for å oppnå et annet mål.

I et utilitaristisk perspektiv, lik rasjonell handlingsteori, forutsetter man individer som ser sosial atferd som fordelaktig og midler for egne interesser. For Durkheim, kan man ikke forklare sosial atferd som bare et middel for å oppnå andre mål, fordi da ville ikke et samfunn eller sosiale organiseringer ha eksistert.⁷² Den samme slutningen kan vi derfor tillegge som gjeldende for straffen. Straffen kan ut i fra et funksjonalistisk perspektiv, ikke forklares utelukkende på bakgrunn av at den er et middel for å oppnå et annet mål, slik som avskrekkelse. Den må i første rekke fylle en større funksjon i vårt sosiale liv.

3.3 Straffens manifeste funksjoner

I forbindelse med utarbeidelse av ny straffelov (2005) grunnis dagens straffeformål i lovforarbeidene. Loven trådte i kraft 1. oktober 2015. Innledningsvis konstrueres grunnlinjen i norsk strafferett; at straff ikke kan ilegges uten en solid begrunnelse.⁷³ Fra den linjen trekkes det noen sentrale begrunnelser loven skal bygge på. Lovens manifeste og uttalte funksjon er å styre individers atferd i fremtiden, samt bidra til å bevare den sosiale ro.⁷⁴ Straffens tilsiktede virkninger er ifølge departementet et tredelt reguleringssystem. De to virkningene som har

⁶⁹ Ted Honderich op. cit. s. 51

⁷⁰ Ted Honderich op. cit. s. 52

⁷¹ Ted Honderich op. cit. s. 84

⁷² Paul Q. Hirst. *Durkheim, Bernard and Epistemology*. Routledge and Kegan Paul (1975) s. 91

⁷³ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) Om lov om straff (straffeloven) punkt 6.1 s. 77

⁷⁴ Innst. O. nr. 72 (2004–2005) punkt 5.1 s. 14

opphevning i preventive hensyn, er straffens individual- og allmennpreventive virkninger.⁷⁵ Både den enkelte lovbrøyer og samfunnet for øvrig skal påvirkes gjennom disse to hensynene. Straffen tredje tilsiktede virkning tar sikte på en annen form for atferdsregulering, der tanken er at lovbrudd skal straffes og forfølges, og at samfunnet dermed opplever trygghet og ro. Et åpent samfunn som minker sannsynligheten for privat rettshåndhevelse og uønsket selvtekt inngår som en del av virkningens formål.

I innstillingen fra justiskomiteen var synet at de allmennpreventive virkninger straffen gir, synes å være den viktigste grunnen for straffen.⁷⁶ At virkningene følger direkte av borgernes kjennskap til de ulike straffebedene og straffereaksjonene som følger av lovbruddet, er en oppfatning komiteen stiller seg bak. Det fremheves videre at straffens forbedrende virkning de siste årene har blitt vektlagt av Stortinget. En slik forbedrende virkning tillegges også den individualpreventive virkningen av straffen, i tillegg til at den virker inkapasiterende og avskrekkende.⁷⁷ Utover et nasjonalt syn, fremheves det fra departementets side at den vestlig moderne strafferett primært drives på bakgrunn av prevensjonshensyn.⁷⁸

Departementet påpeker at gjengjeldelse ikke skal være straffens formål.⁷⁹ Den første innvendingen mot å bruke gjengjeldelse som en begrunnelse, er at formålet med en aktivitet speiles i resultatet man ønsker å oppnå med den. At gjengjeldelse da skal være formålet, gir etter departementets oppfatning «dårlig mening.»⁸⁰ For vårt samfunn fremstår også de mest rendyrkede tankene av gjengjeldelse som fremmed. Et hensyn vi kjenner igjen fra Valles kriminalmelding dukker opp, når rettferdighet og humanitet fremgår som et tredje perspektiv mot å påføre mennesker under uten nytteverdier.⁸¹ Nyttetraktninger er altså viktige momenter når domstolene skal vurdere den ilagte straffen.

Lovforarbeidene bruker imidlertid det de kaller for «arven fra gjengjeldelsesteoriene» når et av hensynene er hvordan bevarelsen av den sosiale roen i samfunnet fremheves som en av de tilsiktede straffebe grunnelsene.⁸² I følge justiskomiteén har straffeinstitusjonen forebyggelse som sitt formål, men åpner også for at straffen kan ha en såkalt mentalhygienisk virkning hos

⁷⁵ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) punkt 6.3.1 s. 78

⁷⁶ Innst. O. nr.72 (2004–2005) punkt 5.2 s. 15

⁷⁷ Innst. O. nr.72 (2004–2005) punkt 5.1.1 s. 14

⁷⁸ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) punkt 6.3.4 s. 80

⁷⁹ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) punkt 6.2 s. 77

⁸⁰ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) punkt 6.2 s. 77

⁸¹ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) punkt 6.2 s. 77

⁸² Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) punkt 6.2 s. 77

de som utsettes for kriminalitet.⁸³ Som forklaring på hvorfor slike elementer fortsatt lar seg forsvare ut i fra et nyttehensyn, presiseres det at kriminaliseringen og straffeforfølgningen også har et «fremadskuende formål» når man tar sikte på å skape et samfunn uten privat rettshåndheving. I den nye lovgivningen kan vi også finne bestemmelser som har gjengjeldelse som sitt bakteppe, slik som straffelovens regel om at en kroppskrenkelse kan gjøres straffefri, dersom den gjengjelder en forutgående kroppskrenkelse, kroppsskade eller særlig provoserende ytring.⁸⁴ Loven opptrer altså med et nyttehensyn som sitt uttalte formål, men opererer samtidig med til dels tilslørte gjengjeldelsesbetraktninger bak eksteriøret.

3.4 Undersøkelser av straffen

Straffens begrunnelser har vært sentrum for flere undersøkelser av domstolens håndheving av straffesaker. Disse undersøkelsene kan gi oss et innblikk i hvilke straffebegrunnelser Høyesterett har operert med i de siste femti år, både som et retthistorisk, men også sosiologisk bidrag i fremstillingen. Vi beveger oss fra den alminnelige lovforståelsen til selve anvendelsen av den i praksis. Det er også her samspillet mellom retten og samfunnet kommer i krysningen. I en eldre doktorgrad fra 1991 finner for eksempel Paul Leer-Salvesen flere eksempler på at Høyesterett tydelig bruker gjengjeldelse som straffebegrunnelse i sin undersøkelse av drapssaker fra 1980-tallet.⁸⁵ Han fant at selve begrepet gjengjeldelse aldri ble uttalt i domsgrunnene, men at de lå rett under overflaten. Det fikk han til å kalle gjengjeldelsestanken for «domsgrunnens understrøm».⁸⁶

Allmennpreventive grunner nevnes eksplisitt i bare 12 av 58 dommer han undersøkte i perioden.⁸⁷ Han fant ingen mønster i hvilke typer saker begrunnelsen ble gitt. Begrunnelsen om allmennpreventive hensyn kunne bli gitt enten det gjaldt saker som førte til korte eller lange og skjerpene straffer. Han satte fingeren på et paradoks i samfunnet, om hvordan allmennprevensjonen spilte en viktig rolle i den offentlige debatten av straffen, men at det samme fokuset ikke kunne gjenfinnes i domsmaterialet. Høyesterett nevnte bare én gang allmennprevensjonen i årene mellom 1985 og 1988.

⁸³ Innst. O. nr.72 (2004–2005) punkt. 5.1.1 s. 14

⁸⁴ Straffeloven § 271 andre ledd bokstav b

⁸⁵ Leer-Salvesen, Paul. *Menneske og straff: en refleksjon om skyld og straff som et bidrag til arbeidet med straffens etikk*. Universitetsforlaget 1991 s. 143

⁸⁶ Leer-Salvesen, Paul (1991) s. 167

⁸⁷ Leer-Salvesen, Paul (1991) s. 145

En nyere undersøkelse, er Sverre Flaattens undersøkelser av Høyesteretts straffebegrunnelser på 1950-tallet og dagens straffebegrunnelser i tyverisaker. Han undersøkte et sett med dommer fra årene 1955-1960 og 2007-2013.⁸⁸ Sverre Flaattens undersøkelse inntar et rettssosiologisk observatørperspektiv på historiske endringer som han forklarer gjennom samspillet mellom retten og samfunnet. Samfunnsendringer driver nemlig frem endringer som er synlige hos Høyesterett. Fremstillingen hans er et sosiologisk henblikk på straffen med bruk av metoder kjent fra den symbolske interaksjonismen og dens opprinnelse.⁸⁹ Webers idealtyper er hans instrument for å sortere og rendyrke verdier og trekk ved begrunnelsene som skilles ut i de ulike Høyesterettsdommene. Fra et funksjonalistisk perspektiv kan vi lese ut i fra disse idealene hvordan straffens manifeste funksjon opptrer hos rettsanvenderen og hvilke mekanismer disse er en del av.

I undersøkelsen finner Flaatten at allmennpreventive hensyn gjorde seg sterkt synlige på 50-tallet og videre utover. Det var til tross for at den internasjonale litteraturen i samme periode pekte mot at velferdsstater i større grad har individualpreventive hensyn som enerådende straffehensyn.⁹⁰ Noe iøynefallende var det ifølge Flaatten egentlig ikke, fordi allmennprevensjonen ikke forsvant ut av strafferetten etter loven i 1902. Litteraturen og studiene fra samme periode tok dessuten ikke utgangspunkt i domstolen, men vitenskapene rundt straffeinstitusjonene.

I behandlingsoptimismens «gullalder» på 1950-tallet⁹¹ griper Høyesterett langt inn i den enkeltes intimsfære når hver krik og krok skal letes i for å finne svaret på hva som definerer den enkelte gjerningsmannen. Målet er å endre ham, og drøftelsene Høyesterett gjør forblir sentrert et sted mellom sakkyndighetsvurderinger og passende særreaksjoner overfor den enkelte.⁹² Høyesterett karakteriseres som «fintfølende» og har stor tillit til sivilsamfunnets disiplinerende institusjoner. Flaatten illustrer også at strafferetten viser seg til å være svært tilpasningsdyktig i møte med samfunnsendringer. Høyesteretts straffeutmålingsbegrunnelser er i hans øyne også en kontinuitetsbærende struktur.⁹³ For Høyesterett var dessuten absolutte straffebegrunnelser, slik som gjengjeldelsen, fratatt sin tidligere rolle. I stedet bekrefter Høyesterett at en norm, illustrert gjennom bedriftstyverier i perioden, brytes. Det gjøres for å

⁸⁸ Sverre Flaatten, *Høyesterett, straffen og tyveriene. Straffeutmålingsbegrunnelser i etterkrigstiden* 2017. s. 32

⁸⁹ Sverre Flaatten, op. cit. s. 41

⁹⁰ Sverre Flaatten, op. cit. s. 113

⁹¹ Sverre Flaatten, op. cit. s. 147

⁹² Sverre Flaatten, op. cit. s. 147

⁹³ Sverre Flaatten, op. cit. s. 185

på en måte gjenetablere normens gyldighet i samfunnet.⁹⁴ En slik funksjon som fremsettes her, er lik den Durkheim finner at kriminaliteten i all hovedsak har; at den bekrefter våre sosiale normer i samfunnet. Straffen vi gir bidrar til kontinuitet i den sosiale solidariteten.⁹⁵

I dagens straffeutmålinger for tyveri, argumenteres det for at tendensen har strukket seg fra å handle om lovbruyters intimsfære til å handle om offerets intimsfære.⁹⁶ Flaatten kaller det et blikkskifte i begrunnelsene, som nå både suppleres av de tradisjonelle prevensjonsteoriene og rettferdighetsbetraktninger. Samtidig som den internasjonale litteraturen de siste 30 årene preges av gjengjeldelsesteori, legitimeres også straffen i dag ut i fra de samme teoriene i domstolsbehandling. Flere dommer tas opp som et eksempel for det, i henholdsvis 1994-2005. Vekslingen mellom å bruke relative og absolutte straffeteorier fremstår som en fremvekst av en hybridmodell i norske straffebegrunnelser.⁹⁷ Tanken om proporsjonalitet til det begåtte lovbruddet med en bakgrunn i rettferdighetsbetraktninger er fortsatt å finne i vår tids domsbegrunnelser. Det finner Flaatten å være en tilbakeskuende form for å legitimere straff.⁹⁸

3.5 Analyse av Høyesteretts straffebegrunnelser

I det følgende skal vi nærmere oss straffebegrunnelsene mer direkte. Det er lite som forteller mer om våre straffebegrunnelser, enn domstolene som anvender dem. En slik kunnskap kan vi tilegne oss dersom vi henter førstehåndskunnskap direkte fra rettskilden. Den mest relevante domstolen som innehar størst rettslig tyngde, er Høyesterett. I det foregående skal vi undersøke Høyesterettsdommer inntatt i Retstidende perioden 1997-2017 som skal fungere som vårt sentrale analyseobjekt. Undersøkelsen skal begrense seg til å omhandle 20 drapsdommer i tidsavsnittet. Forsøk på drap, uaktsomt drap og død som følge av til eksempel mordbrann holdes utenfor kildematerialet. Utgangspunktet er overtredelser av Straffeloven av 1902 § 233. Ingen dommer som gjaldt straffeutmåling eller skyld for drap etter 2005 loven (strl. § 275) ble tatt opp til Høyesterett i tidsrommet 2015-2017. Derfor kan vi ikke si noe om den nye straffeloven har blitt håndhevet annerledes i høyere instans i tidsintervallet. Av dommer inntatt i Retstidende i samme perioden, skal analysen bestå av et utvalg av rettslige avgjørelser fordelt relativt forholdsmessig ut over tidsrammen. Analysen vil derfor å ha karakter av å være en stikkprøve av de straffebegrunnelser som kan gjenfinnes i rettspraksis.

⁹⁴ Sverre Flaatten, op. cit. s. 231

⁹⁵ Émile Durkheim. *The Division of Labor in Society* 1960, s. 108

⁹⁶ Sverre Flaatten, op. cit. s. 243

⁹⁷ Sverre Flaatten, op. cit. s. 231

⁹⁸ Sverre Flaatten, op. cit. s. 231

Målet er å observere og danne seg et bilde av hvordan domstolen begrunner sin straff, enten det skjer gjennom allmenn- eller individualpreventive hensyn, eller hensyn som trekker i retning av gjengjeldelse eller kombinasjoner av disse. Andre hensyn som domstolen legger vekt på inngår også i observasjonsmaterialet. Resultatet sier noe om hvordan Høyesterett begrunner drapsdommer i tidsrommet og hvilke hensyn som gjør seg synlige. Et metodisk redskap for innsamling av empirisk materiale for studien er søkefunksjonen i Lovdata. For å danne et målbart empirisk grunnlag, analyseres antall forekomster av de straffehensyn som gjør seg gjeldende i 20-årsperioden. Forskningsmetoden innebærer også en etterfølgende fortolkning og utdypning av resultatene.

Figur 1. Skjematisk fremstilling av uttrykte straffebegrunnelser

Avg-jørelse	HR -1997 -21-A	HR -1998 -36-B	HR -1999 -66-b	HR -2000 -841	HR -2003 -375-A	HR -2003 -898-A	HR -2003 -789-A	HR -2003 -936-A	HR -2004 -839-A	HR -2005 -171-A	HR -2005 -2007-A	HR -2007 -1590-A	HR -2007 -297-A	HR -2008 -2041-A	HR -2010 -621-U	HR -2011 -1060-A	HR -2011 -1598-A	HR -2012 -624-U	HR -2014 -81-A	HR -2017 -290-A
Begrunnelse	sm	sm	sm	ind, (i) rh, sm	a, ind	a, sm	sm	sm	sm	sm	sm	sm	ind, (i) rh, sm	sm	sm	a, ind sm	sm	sm	sm	ind, (i) rh, (i)
Dom (år)	12, 12	18 (10)	1 6 mnd	13	13	10	21 F	6	11	18	14	15	17	11	15	7	13	18, 19	13	9 F
	F = forvaring					a = allmennpreventiv					ind = individualpreventiv									
	(i) = implisitt					rh = rehabiliterende					sm = annet, skjerpene og formildende									

Undersøkelsen av straffebegrunnelsene byr på flere interessante observasjoner. For det første, får vi et innblikk i hvordan domstolen begrunner straffen i det som skal være de tilsiktede virkningene av den. I bare 3 av de 20 drapsdommene som undersøkes nevner Høyesterett eksplisitt allmennprevensjonen som dommens strafferettslige begrunnelse. I én av de tre gjøres det gjennom å henvise til rettspraksis i en sitering om hvordan disse hensynene kommer i skyggen av individualpreventive hensyn fordi domfelte var under 18 år.⁹⁹ Høyesterett vier altså ikke allmennprevensjonen en stor plass når en vurdering av straffeutmåling skal avgjøres i de undersøkte drapssakene. Allmennprevensjonen fikk derimot en større rolle i en drapssak fra 2003 hvor bekymringen var knyttet til en utvikling av at ungdom bevæpnet seg før de oppsøkte utesteder på nattestid.¹⁰⁰ Høyesterett viste til at denne trenden i kombinasjon med rus hadde ført til flere umotiverte drap og alvorlige legemsbeskadigelser. Allmennprevensjonens effekt ble virkningen som tillot at drapet måtte reageres strengt overfor. Trenden ved å bruke allmennpreventive hensyn som straffens begrunnelse var fulgt opp fra en dom tidligere samme år. Her ble det vist til gruppesolidariteten i gjengen som domfelte var en del av, når retten bygde på en straff som

⁹⁹ Rt. 2011 s. 774 avsnitt 25

¹⁰⁰ Rt. 2003 s. 1459, avsnitt 13

skulle virke preventiv overfor både domfelte selv og hans omgivelser.¹⁰¹ Frykten var knyttet til at medlemmene i gruppen fulgte gruppens egne normer istedenfor å forholde seg til samfunnets formelle lover.

Flere dommer inneholder betraktninger som kan tolkes som hensyn bygget på individualprevensjon. Hensynet uttales imidlertid i større grad implisitt, hvor Høyesterett vurderer lovbyters muligheter til endring i særlig forvaringssakene. I en sak hvor domfelte var 15 år, vurderes de forventningene som kan stilles til hennes modning gjennom straffetiden, særlig på området for utvikling av impuls kontroll.¹⁰² Det utslagsgivende hensynet i saken var hensynet til samfunnsvernet. Hensynet til hvorvidt tiltalte straffes tilstrekkelig lenge for å verne samfunnet er en variant av individualprevensjonen hvor den inkapasiterende effekten av forvaringen uskadeliggjør domfelte i en tidsperiode. Det var temaet i en dom som gjaldt til sammen to drapsforsøk og et fullbyrdet drap¹⁰³ hvor domfelte ville være i slutten av 50-årene når soningstiden var over. Her var håpet at hans aldringsprosess ville gjøre han mindre skadelig og farlig etter sin 17 år lange dom.

I enkelte innslag får vi vitne Høyesteretts behandlingsoptimisme i møte med lovbyterne. I en dom som gjaldt sikring, viser førstvoterende i første omgang til at lagmannsretten mener at det foreligger et begrenset reparasjons- og behandlingspotensiale hos siktede.¹⁰⁴ Siktede var blandingsmisbruker og hadde behov for behandling for sitt rusmisbruk. Førstvoterende tilføyer at man ikke kan se bort ifra at sikring vil virke demotiverende og vanskeliggjøre rehabilitering under soning. I en annen sak, mener Høyesterett å lese ut av de sakkyndiges vurderinger at behandlingen av tiltaltes psykiske problemer og stoffmisbruk kan lykkes med gjerningsmannens medvirkning.¹⁰⁵ Det gjøres også et poeng ut av at domfelte ikke tidligere har fått en påpasselig behandling av sine psykiske problemer. Han forsøkte flere ganger i løpet av året før drapet å få hjelp for sine psykiske lidelser. Medikamentene han ble tilskrevet for ADHD forsterket imidlertid antakeligvis domfeltes psykiske tilstand. Ifølge Høyesterett finnes det «lyspunkter» i lovbyters prognose.¹⁰⁶

¹⁰¹ Rt. 2003 s. 893, avsnitt 21

¹⁰² HR-2017-290-A, (sak nr. 2016/2191) avsnitt 77

¹⁰³ Rt. 2007 s. 187, avsnitt 29

¹⁰⁴ Rt. 2000 s. 2076, s. 2079

¹⁰⁵ Rt. 2007 s. 187, avsnitt 27

¹⁰⁶ Rt. 2007 s. 187, avsnitt 29

Høyesterett er opptatt av lovbrysterens anger. I en av dommene tar Høyesterett seg tid til å vurdere om lagmannsrettens påstand om at lovbryster har utvist manglende skyldfølelse, er riktig eller ikke. I drapssaken hadde tiltalte kontaktet politiet kort tid etter drapene og uttrykt at han befant seg i en fortvilende situasjon. Høyesterett la til grunn at lagmannsretten dermed manglet dekning for å påstå at han ikke uttrykte anger.¹⁰⁷ Det kan synes å være et ønske fra Høyesterett om at de empatiløse straffes hardere. Det kan neppe begrunnes av allmennpreventive hensyn, men i den tro at den individualpreventive effekten vil være mer virkningsfull. Kanskje finner vi også her et moment hentet fra gjengjeldelsesteoriene, hvor et drap begått uten etterfulgt anger tildeler gjerningsmannen en større pålagt moralsk skyld og dermed fortjener en strengere straff.

Mange skildrende karakteristikk går igjen når Høyesterett skal beskrive drapshandlingene både før og i forbindelse med straffeutmålingen. De er ofte utført på en «gruoppvekkende måte» i sin råskap,¹⁰⁸ av og til gjennomføres de på «graverende måter»¹⁰⁹ og ofte oppleves de «brutale» for domstolen.¹¹⁰ De beskrives i tillegg som «meningsløse»,¹¹¹ «uprovoserte»¹¹² og innehar et «impulsartede preg».¹¹³ Disse malende beskrivelsene Høyesterett gir av drapene opptrer samtidig som straffen skal begrunnes og som en del av den samme begrunnelsen. I Leer-Salvesens studier av straffebe grunnelsene, fant han mange av de samme beskrivelsene i dommer fra 1980-tallet.¹¹⁴ Mange av dommene ble ikke begrunnet i preventive hensyn, men utelukkende på bakgrunn av beskrivelsen av det «gruoppvekkende» drapet. Han fant at det kunne ligge en forestilling om rettferdig gjengjeldelse i disse beskrivelsene hos Høyesterett. Et liknende synspunkt kan synes å være passende når vi observerer hvordan Høyesterett går fram i begrunnelsen av dommene på bakgrunn av dens utførelse. Drapsofferets opplevelse er dessuten et fremtredende hensyn som sjeldent uteblir i de mer alvorlige drapssakene. I en av sak ble det lagt vekt på at offeret måtte ha opplevd en stor redsel fordi handlingene skjedde over en viss tid.¹¹⁵

¹⁰⁷ Rt. 2007 s. 1253, avsnitt 12.

¹⁰⁸ Rt. 1998 s. 665, s. 666

¹⁰⁹ Rt. 2014 s. 12, s. 9

¹¹⁰ Rt. 2005 s. 83, avsnitt 10

¹¹¹ Rt. 2003 s. 1459, avsnitt 12

¹¹² Rt. 2012 s. 476, avsnitt 42

¹¹³ Rt. 2008 s. 1618, avsnitt 31

¹¹⁴ Leer-Salvesen, Paul (1991) s. 154

¹¹⁵ Rt. 2004 s. 787, avsnitt 14

De aller fleste drapsdommene (omtrent 18 av 20) består av en veksling mellom å legge vekt på skjerpende og formildende omstendigheter. Forbrytelsen og straffen holdes opp mot hverandre, og Høyesterett måler forholdsmessighet lik vi kjenner den igjen fra prinsippet om rettferdig gjengjeldelse. Et illustrerende eksempel, er hvordan Høyesterett i en av sakene oppsummerer hvilke faktorer som spiller inn i enten formildende eller skjerpende retning. I skjerpende retning var det lagt vekt på at tiltalte hadde hindret andre å tilkalle hjelp og samtidig hadde truet de som var tilstede til å fortelle en oppdiktet historie om en annen gjerningsmann når politiet kom til stedet.¹¹⁶ Andre momenter var hvordan drapet ble begått, både at det var graverende og planmessig utført. Det ble i tillegg utført for å skjule et annet lovbrudd eller for å unndra seg straff. I formildende retning var domfeltes tilståelse i tingretten gitt en viss vekt. Den proporsjonerte straffen finner Høyesterett etter en vekting mellom momentene som til slutt gir et utslag i en dom på 13 år.

Når en gjør vurderinger på bakgrunn av forholdsmessighet, ligger disse et stykke fra en alminnelig vekting av hva som fremstår som mest avskrekkende. Når man beregner forholdsmessighet, er den i større grad knyttet til vurderinger av lovbrysterens grad av klandreverdighet. Vi spør oss egentlig hva en rettferdig dom innebærer, og når gjør den straffedømte seg fortjent til ulike grader av straffenivåer. Et underliggende hensyn som treffer overflaten er kanskje et formål om at straffen skal være rettferdig gjengjeldende. Når domstolen bevisst eller ubevisst ikke eksplisitt nevner avskrekkingshensynene, kan vi ikke forutsette at disse spiller noen større rolle når avgjørelsen av straffeutmåling skjer. Det kan derfor synes at Høyesterett preges av gjengjeldelsesbetraktninger som gir et ikke usannsynlig avgjørende utslag i drapssaker.

Når vi nå har gjennomgått straffebe grunnelsene i praksis, ser vi at begrunnelsene ikke speiler våre uttalte formål med bruken av straffen. Kanskje er det skammen som skygger for, når våre motivasjoner ikke lever opp til våre forestillinger av straffen, som gjør at vi ikke vedkjenner oss at det er slik. Vi har sett gjennom Auberts fremstilling at han fant elementer av det som var latente funksjoner ved straffen. Leer-Salvesens undersøkelser fant hevntanken tilslørt i «dommens understrøm». Gjennom våre fremsyn på straffen, har vi sett at debatten har et utspring i både utilitaristiske og pliktetiske filosofier. Men hva skjer hvis disse antagelsene bygger på et uholdbart premiss om menneskelig natur? Gjennom den rådende moralfilosofiske innfallsvinkelen, og en strafferett bygd på folkepsykologiske antagelser om

¹¹⁶ Rt. 2014 s. 12, avsnitt 11

menneskers evne til å styre ønsker, motivasjoner og vilje, ledes vi til å tro at menneskelig agens i hovedsak er en bevisst prosess. Vi skal i det følgende derfor åpne et nytt vindu, hvor naturvitenskapen definerer utsikten. Det nevrovitenskapelige ståsted blir et fokusområde vi skal gå i dybden av, og som berører nettopp denne problematikken.

4. Nevrovitenskap

4.1 Introduksjon

Våre straffegrupper tar utgangspunkt i følelsene av empati, skyld og frykt. Vi tildeler kriminelle skyld slik at han kan innta en rolle ut i fra hans skyldfølelse. Enten i form av rene ansvarsbetraktninger basert på fri vilje eller som en del av et rettferdighets- og gjengjeldelsesperspektiv. Videre har vi demonstrert hvordan prevensjonsreglene skal være et middel som forsøker å avskrekke ham. Nye funn i nevrovitenskapelig forskning viser likevel at den kriminelle i mindre grad, eller regelrett mangler, skyldfølelse og ikke har evne til å føle empati. Like viktig er det at han heller ikke føler samme frykt ved assosiasjon av straff. Våre strafferettslige begrunnelser for straffens eksistens er kanskje derfor bygd på en feilslutning omkring hvordan straffen mottas hos lovbrøyteren. Hvis straffen skal ha en funksjon, må den kunne virke etter sin hensikt. Dersom hensikten bygger på en feilslutning, må grunnlaget for straff tenkes om.

Nevrovitenskapen har hjernens og nervesystemets struktur og funksjon som sitt vitenskapsområde. Interessen for studien av menneskets nervesystem er ingen ny fascinasjon, men kan spores helt tilbake til de gamle egypterne.¹¹⁷ Mens vi tidligere har hatt fokuset på å rette opp hjerneskader, kan vi i dag bruke kunnskapen om hjernen til å forstå menneskelig natur. De forhold som tidligere bare sosiologen kunne gi svar på, kan nå utforskes gjennom vitenskapelige forankringer om hvordan vi kan forklare menneskelige handlinger i sosiale kontekster. For rettsvitenskapen står imidlertid utfordringene på døren. For en rettskultur med dype røtter i moralfilosofi om fri vilje, normativt ansvar og handlingsfrihet, blir møtet med en deterministisk og hard vitenskap krevende. Rettssosiologens rolle som samfunns- og rettsviter

¹¹⁷ Minagar A, Ragheb J, Kelley RE. *The Edwin Smith surgical papyrus: description and analysis of the earliest case of aphasia*. J. Med Biogr. 2003 11(2) s. 114-117.

blir viktig når sosial atferd oppfattes så ulikt i de to vitenskapsdisiplinene og retten, samfunnet og naturvitenskapen møtes.

Vitenskapene er forente på et punkt, punktet om at vitenskapene er dedikert mennesket. Et spørsmål alle de tre vitenskapene felles søker svaret på, kan man i en essens formulere som spørsmålet om hva det vil si å være et menneske. For sosiologen inngår disse spørsmålene i studien av det sosiale liv i et litt mer overordnet perspektiv, mens rettsvitenskapen ofte må ta konkret stilling til menneskelig natur for eksempel ved vurderingen av forsett i straffesaker. For naturviteren er spørsmålet et spørsmål om naturlover og mennesket er bare det empirien konstaterer at vi er. Det er først når vi forstår mennesket, at vi kan forstå de sosiale konstruksjonene vi omgir oss med og skaper sammen. En sosial konstruksjon som straffeinstituttet vårt, består av en rekke antakelser om menneskelig natur. Om straffen har den funksjonen vi tildeler den, blir et spørsmål om vi forstår menneskets natur helt og holdent. Fenomenet straff kan få en ny forståelse når vi er nødt til å ta inn over oss det vitenskapelige materialet naturvitenskapen gir oss. I det følgende skal vi belyse straffens funksjon ut fra flere vinklede perspektiv som på ulike måter tilnærmer seg spørsmålet, gjennom å se på flere elementer av det som danner straffebe grunnelsene. Møtet mellom rettsosiologien og nevrovitenskapen starter med å gi rettsosiologien en invitasjon til å måle sine teorier ved bruk av den nevrovitenskapelige verktøykassen. Vi skal først angripe problemstillingen ut fra den funksjonalistiske grunntanken om solidaritet som er kjernen i den nevnte sosiologiske retningen. Videre skal vi se hvordan skyld og ansvar utgjør en brist i den rettsvitenskapelige og naturvitenskapelige oppfatningen av problemstillingen. Til slutt skal de to historisk mest benyttede straffebe grunnelsene, avskrekkelse og gjengjeldelse, diskuteres ut i fra nevrovitenskapelige funn.

4.2 Solidaritet og nevrovitenskap

En av de mest karakteristiske og sentrale tankene ved det funksjonalistiske synet, er hvordan biologien ble inspirasjonen for hvordan vi kunne observere samfunnet og samfunnsstrukturene. Émile Durkheim kalte samfunnet mekanisk, for så at det gled over til å bli mer eller mindre organisk,¹¹⁸ i den forståelse at mønstre som fulgte i den naturlige verden også lot seg overføre til den sosiale verden oss mennesker imellom. I jungelens økosystem må hver del som inngår i den tjene en funksjon for at naturen skal opprettholde sin skjøre

¹¹⁸ Émile Durkheim, *The Division of Labor in Society* 1960 s. 111

økonomiske balanse. På samme måte har orangutangen som bor i den, livsviktige organer som alle har som funksjon å holde ham i livet. Det sosiale liv fungerte i den tidlige funksjonalistens øyne også slik, og den viktigste faktoren for samfunnets overlevelse, var vår følelse av solidaritet. Vår følelse av solidaritet kom til uttrykk i det Durkheim kalte kollektiv bevissthet («collective consciousness»¹¹⁹). Solidariteten kan betraktes både fra et sosiologisk og et biologisk utgangspunkt, men den oppstår uavhengig av det, utelukkende i et sosialt miljø eller fellesskap. Émile Durkheim mente likevel at det sosiologiske fenomenet ikke kunne bli redusert ned til biologi og psykologi, fordi det bare er sosiologiens termer som avdekker virkeligheten slik den virkelig er.¹²⁰ I vårt moderne samfunn er det likevel fristende å søke å forstå et slikt fenomen ut fra dagens hjelpemidler fra andre fagfelt. Hvis et fenomen som solidariteten er et fysisk fenomen slik den deterministiske nevrovitenskapen vil hevde, må solidariteten kunne oversettes til et biologisk fenomen som kan undersøkes. Det er det også enkelte som har forsøkt.

Med referanse til Durkheims solidaritet undersøkte en gruppe forskere hvordan en kunne forklare de sosiologiske prosessene som skaper sosial solidaritet ved å gjenfinne dem i biososiale prosesser og mekanismer.¹²¹ De kom fram til at det var flere hjerneområder som var interessante å se nærmere på. Når vi hører musikk vi liker, aktiveres en region i hjernen som vanligvis primært er forbundet med kroppslige bevegelser.¹²² Uten å være bevisst over det finner vi takten og rytmen i lette toner uten den store anstrengelsen. På en lignende måte finner vi også rytmen i toner med og mellom andre mennesker. I en sosial interaksjon hos mennesker tilpasser vi vårt stemme- og toneleie til å være i overenstemmelse med de vi er i samtale med. Utsettes vi for bakgrunnsstøy eller andre forstyrrelser slik at mulighetene for å fange opp disse tonesignalene uteblir, viser studier at kvaliteten av den sosiale interaksjonen også blir svekket.¹²³ I studien refereres det også til en annen nevrovitenskapelig studie, hvor bioelektrisk data ble målt i interaksjonen mellom to parter gjennom en såkalt EEG maskin. Den registrerte skjelettmuskulær elektrisk aktivitet gjennom elektroder på deltakernes

¹¹⁹ Émile Durkheim, op. cit. s. 80

¹²⁰ R. Keith Sawyer. *Durkheim's Dilemma: Toward a Sociology of Emergence*. *Sociological Theory* Vol. 20, No. 2 (2002), s. 227

¹²¹ Will Kalkhoff, Joseph Dippong Stanford W. Gregory Jr. *The Biosociology of Solidarity*. *Sociology Compass*. Vol 5, Issue 10 (5/10) October 2011. S. 936-948

¹²² Rebecca S. Schaefer, Alexa M. Morcom, Neil Roberts, and Katie Overly. *Moving to Music: Effects of Heard and Imagined Musical Cues on Movement-Related Brain Activity*. *Front Hum Neurosci*. 2014; 8/774.

¹²³ Will Kalkhoff, Joseph Dippong Stanford W. Gregory Jr. op cit. s. 943.

håndledd og gjennom elektroder på hver av deltakers hodebunn.¹²⁴ I tiden mens partene har sine samtaler med hverandre oppdages noe bemerkningsverdig. Funnene fra EEG maskinen viste at den skjelettmuskulære elektriske aktiviteten mellom individene var synkronisert hos parene som snakket sammen. Av forskerne beskrives denne delen som en dans fordi den registrerte aktiviteten beveget seg så likt hos hver av parene at den like gjerne kunne kommet fra én enkelt person.¹²⁵

Studien det refereres til mente det særlig er tre områder i den forbindelse en kan ha nytte av å følge forskningen videre av, slik som studier av underbevisste kognitive prosesser, nevronplasticitet og forskning på speilnevroner. Gjennom en metaanalytisk fremstilling av grunntrekkene i de ulike feltene, får forskerne frem et poeng om at det kan være interessant for sosiologer å se på forskning i disse feltene, for særlig de som er opptatt av etableringen av «social cohesion» (sammenhengskraft) og sosiale nettverk, eller hvorfor disse i noen tilfeller svikter.

Forskerne i studien tar for seg vår grunnleggende følelse av empati og evne til å sette oss inn i andres ståsted. Evnen til empati skal vi videre se at kan spille en rolle ved flere elementer av det som danner straffebe grunnelsene våre. Empatien blir først og fremst ifølge forskerne en forutsetning for å kunne tilpasse seg og internalisere hverandres normer slik at en sosial solidaritet overhode er mulig.¹²⁶ Kjernen i vår evne til å ha medfølelse for andre, ble oppdaget ved en tilfeldighet. Forskeren Giacomo Rizzolatti og hans kollegaer målte hjerneaktivitet hos aper som utførte enkle håndbevegelser. Området i hjernen som lyst opp ved utførelsen av håndbevegelsene, lyst også opp når apene så hverandre gjøre de samme eksperimentene. Oppdagelsen av såkalte speilnevroner (mirror neurons) som gir oss evnen til å gjenkjenne oss selv i andre, ble uttalt til å være på linje med oppdagelsen av DNAet.¹²⁷ De er siden bekreftet å eksistere også hos mennesker.¹²⁸ At slike speilnevroner er en stor del av synkronisert menneskelig aktivitet, gjør at enkelte også har argumentert for at sosial organisering ville vært umulig uten dem.¹²⁹

¹²⁴ Will Kalkhoff, Joseph Dippong Stanford W. Gregory Jr. op. cit. s. 937

¹²⁵ Will Kalkhoff, Joseph Dippong Stanford W. Gregory Jr. op. cit. S. 937

¹²⁶ Will Kalkhoff, Joseph Dippong Stanford W. Gregory Jr. *The Biosociology of Solidarity*. Sociology Compass: Vol 5, Issue 10 (5/10) October 2011. S. 941

¹²⁷ Op. cit. s. 941 med referanse til Sylwester 2005, 105.

¹²⁸ Op. cit. s. 941 med referanse til Iacoboni et al 1991.

¹²⁹ Op. cit. s. 941 med referanse til Rizzolatti og Craighero 2004, s. 169.

Oppdagelsen av plastisitet kan også endre måten vi tenker på sosiale samfunn og menneskene i det. I lengre tid trodde man at hjernen var et rent statisk organ etter barndommen, og at hjernen i liten grad lot seg endre i eldre alder. Ved å si at hjernen er plastisk, mener man at hjernen har mulighet til å omorganisere seg selv og skape nye såkalte synaptiske forbindelser gjennom livet.¹³⁰ En gammel hjerne kan altså lære nye triks.¹³¹ I enkelte studier argumenteres det for at også området for emosjonell læring i hjernen er ganske plastiske.¹³² Forskerne gir her en invitasjon til sosiologer til å bidra med sine fagkunnskaper for å opplyse fagområdet ytterligere. Et annet felt som er viktig for sosiologien som nevnes av forskerne, er at bevissthetens rolle når mennesker står ovenfor valg situasjoner. De nyeste oppdagelsene innen nevrovitenskapen og andre kognitive vitenskaper viser at de fleste valgene vi gjør er utenfor vår bevisste sfære. Her refereres det til en studie fra 2008 (Lakoff) hvor en kom til at i all den tiden vi bruker på tenkning, er 98 prosent av dem i vår såkalte kognitive «underbevissthet» i det limbiske system.

Alle de tre nevnte områdene i nevrovitenskapen spiller en rolle for hvordan sosiale nettverk dannes og ikke minst svikter. Fra Durkheims perspektiv ville de nevnte mekanismene som danner solidaritet, ha som hovedfunksjon å opprettholde balanse i samfunnet. Samfunnet danner noen rammer for felles normer og kriminaliteten er den som faller utenfor disse. Dersom normer i det felles normsystemet ikke uttrykkes entydige nok, kan kriminaliteten øke fordi samfunnsmedlemmene får motstridige beskjeder. Vi straffer for å på nytt uttrykke hvilke normer vi er enige i. En oppnådd eller gjenopprettet solidaritet i fellesskapet kan tenkes å være en funksjon ved straffen og der kan nevrovitenskapen være et bidrag til å forstå disse mekanismene vi finner i sosiale samfunn.

I studien trekkes det fram at følelsen av mistet tilknytning er spesielt aktuelt for vår moderne organisering av samfunnet.¹³³ Vi tenker oss gjerne at svikt i den sosiale samhørigheten skjer gjennom avvikende handlinger hos de enkelte medlemmer. En kriminell handling støter samfunnet og vi må finne løsninger for å imøtegå den. Émile Durkheim snudde tesen og sa at vi ikke måtte si at en handling støtet den felles bevisstheten fordi den var kriminell, men at den er kriminell fordi den sjokkerer den felles bevisstheten.¹³⁴ Som vi var inne på, er straffen i

¹³⁰ Will Kalkhoff et al. op. cit. s. 941.

¹³¹ Op. cit. s. 942 med referanse til Henson og Keogh 2010.

¹³² Op. cit. s. 942 med referanse til Davidson et al. 2000, s. 890.

¹³³ Will Kalkhoff, Joseph Dippong Stanford W. Gregory Jr. *The Biosociology of Solidarity*. *Sociology Compass*. Vol 5, Issue 10 (5/10) 2011. s. 945

¹³⁴ Émile Durkheim, *The Division of Labor in Society* 1960 s. 81

et slikt perspektiv en moralsk prosess som bevarer våre normer og verdier som er grunnlaget i vårt sosiale liv. Kriminaliteten gjør derfor ikke den sosiale samhørigheten svakere, men sterkere, gjennom at vi igjen får bekreftet våre felles idealer i storsamfunnet.

4.3 Empati og mental kapasitet

Det at empati er en forutsetning for følelsen av tilhørighet lik den Durkheim beskriver i solidaritet, gjør det ekstra nødvendig å undersøke hvordan funksjon empati har for andre sosiale forhold, slik som straffen. Det første nevrovitenskapen kan gi oss et nærmere svar på, er hvordan empati kommer til uttrykk hos alminnelige individer og de individene som handler avvikende fra normene. En studie undersøkte 18 menn med antisosiale personlighetsforstyrrelser som typisk ikke skiller mellom rett og galt slik de fleste andre resonnerer seg frem. Disse individene hadde trekk man vanligvis finner hos kriminelle. En hjernescan kunne fortelle at disse individene hadde en gjennomsnittlig 17.3% reduksjon i den såkalte «middle frontal gyrus» i forhold til kontrollgruppen, samt en gjennomsnittlig reduksjon på 8.7% i «orbital frontal gyrus».¹³⁵ Begge disse hjernedelene befinner seg i vår frontale lobe. Den frontale loben er vital for å forstå andres følelser og reaksjoner, altså empati.

En annen studie fant at 27 psykopater hadde deformasjoner i amygdalaen, senteret for reguleringen av frykt, aggressivitet og emosjoner.¹³⁶ Av disse individene med store antisosiale trekk, var det gjennomsnittlig rundt en 18% større reduksjon i volumet i hjernedelen enn hos kontrollgruppen. Lav aktivitet og masse i amygdala er en indikasjon på lav empati. I en annen studie ble flere individer fulgt gjennom oppveksten fra barn til voksen, og hvor noen av disse senere ble kriminelle. Når barna var 3 år målte forskerne deres fryktrespons til ulike former stimuli, slik som en lyd etterfulgt av et elektrisk sjokk. I huden kunne de måle deltakernes ufrivillige og fysiske reaksjoner når de neste gang hørte den samme lyden de hadde assosiert

¹³⁵ Adrian Raine, Yaling Yang, Katherine L. Narr, and Arthur W. Toga. *Sex differences in orbito-frontal gray as a partial explanation for sex differences in antisocial personality*. *Mol Psychiatry*. 2011 16(2) s. 227–236.

¹³⁶ Yaling Yang, PhD; Adrian Raine, DPhil; Katherine L. Narr, PhD; et al Patrick Colletti, MD; Arthur W. Toga, PhD. *Localization of Deformations Within the Amygdala in Individuals with Psychopathy*. *Arch Gen Psychiatry*. 2009. 66(9) s. 986-994.

med en form for straff. Hos de som skulle vokse opp til å bli kriminelle, ble det allerede i 3-årsalderen målt mangel på fryktrrespons ved utsettelse for stimulusen.¹³⁷

Å tillegge seg empatiske atferd er en del av det å vokse opp. På samme måte som vi må lære oss å snakke, gå og senere i livet sykle, må vi lære oss empatisk atferd. Den sosiale hjernen må bygges bit for bit.¹³⁸ Når vi er rundt 6 måneder gammel kan vi skille mellom levende og livløse objekter. Det er den første brikken i muren som må legges, slik at når vi når rundt 11. måneder i alder starter vi å imitere andres atferd. Her er det også speilnevronene kommer inn. Fra 12. måneder av starter barn å forstå andres intensjoner ved handlinger¹³⁹ til vi forstår de mer fullstendig frem mot 3-4 årsalderen. En slik utvikling av empati skjer uavhengig av hvor du befinner deg i verden og uavhengig av kulturell setting. Det har ført til et argument for at moralsk atferd i noen grad må være medfødt. Empati kan også stimuleres gjennom å aktivere amygdalaen opp gjennom oppveksten. Som tidligere nevnt, har nyere forskning om plastisitet erstattet de tidligere tankene om at en ikke kan utvikle hjernen og danne nye hjerneceller. Amygdalaen kan etter alt å bedømme trenes opp. Som den nevnte studien om de som allerede ved 3-årsalderen viste mangel på fryktrrespons, kan man altså tidlig oppdage hjerneforskjeller langt før barna utvikler seg til å bli svært antisosiale individer. Det taler for at vi må forstå kriminelle handlinger i lys av insuffisiente hjernedeler hos de enkelte individene og, kanskje aller viktigst, at disse kan påvirkes og endres.

4.4 Ansvar og mental kapasitet i loven

Vi trenger nevrovitenskapen til å forstå hvordan straff fungerer på lovbryteren og om hvorvidt straff fungerer på nevronivå. For Peter A. Alces baserer rettsvitenskapen seg på et uholdbart premiss når den forutsetter moralsk ansvar. Det er derfor den også, ifølge ham, feiler i sitt forsøk på å forstå menneskelige handlinger i strafferetten. I hans bok *The Moral Conflict of Law and Neuroscience* forsøker han å finne ut hva som skjer med rettsvitenskapen dersom nevrovitenskapelige funn virkelig bekrefter at mennesker er determinerte skapninger. Og

¹³⁷ Yu Gao, Ph.D., Adrian Raine, D.Phil., Peter H. Venables, Ph.D., D.Sc., Michael E. Dawson, Ph.D., and Sarnoff A. Mednick, Ph.D. *Association of Poor Childhood Fear Conditioning and Adult Crime*. *The American Journal of Psychiatry*. Vol 167 Issue 1 2010. s. 56-60

¹³⁸ Helen Riess. *The Science of Empathy*. *J Patient Exp*. 2017 4(2) s. 74-77

¹³⁹ Amanda L. Woodward, Jessica A. Sommerville. *Twelve-Month-Old Infants Interpret Action in Context*. *Psychological Science*. Vol 11, Issue 1, 2000

videre, hva som skjer med rettsvitenskapen uten straffebegrunnelser som bare ser straffen som et mål i seg selv.

Loven er i første rekke basert på normativt ansvar i den grad rettsanvenderen er nødt til å gjøre en vurdering av ansvar. Det står i motsetning til å gjøre en ren deskriptiv ansvarsbeskrivelse av en årsakssammenheng. I den strafferettslige disiplinen straffer vi bare de som innehar et slikt normativt ansvar.¹⁴⁰ Vi straffer for eksempel ikke livløse gjenstander eller mennesker som handler lik livløse gjenstander gjør. Det er fordi det ikke ville tjent straffens formål, enten den er begrunnet i gjengjeldelse eller preventive begrunnelser.

Videre straffer vi heller ikke voldelige tanker som ikke fører til en voldelig handling eller utsagn.¹⁴¹ Vi har altså noen skiller på når straff er en passende reaksjon. Et slikt skille illustreres også gjennom at vi ikke straffer den som skader en uskyldig forbipasserende under et epileptisk anfall.¹⁴² Til felles for disse begrensningene i bruken av straff, er at det både må finnes en frivillig handling og en mental tilstand som det er egnet til å knytte straffeansvar til. Straffeloven utelukker av den grunn ikke at det finnes utenforliggende årsaker som kan virke inn i livene våre og gjøre oss frie fra strafferettslig skyld. Ut i fra et rendyrket deterministisk synspunkt er derimot ingen valg frie i den forstand et normativt ansvar forutsetter. Vi er ingenting mer enn de kjemiske, elektriske prosesser vi består av og som formes av utenforliggende krefter. Å anlegge skyld hos et individ som ikke gjør annet enn det er forutbestemt til å gjøre, lik et objekt, strider mot den oppfatningen om at vi bare legger skyld hos den som selv kan bebreides for sine handlinger. Et normativt ansvar finnes altså ikke i nevrovitenskapelig forstand.¹⁴³

Hva angår den mentale tilstand hos individer, anerkjenner den strafferettslige disiplin at det ikke er spesielt effektivt å straffe uten å ta den tiltaltes mentale kapasitet med i beregningen. Mindreårige straffes til eksempel ikke selv om de samme handlingene hadde resultert i straff hos et voksent individ. I loven har vi allerede tatt høyde for hvordan hjernen utvikles fra barn til voksen. Hos de voksne som er kognitivt funksjonshemmet i den grad det hemmer intellektuell kapasitet, anerkjenner også strafferetten at det finnes en forskjell, gjennom et

¹⁴⁰ Peter A. Alces. *The Moral Conflict of Law and Neuroscience*. 2018 s. 56

¹⁴¹ Peter A. Alces op. cit. s. 58

¹⁴² Peter A. Alces op. cit. s. 58

¹⁴³ Peter A. Alces op. cit. s. 58

minimumskrav til IQ score for å være strafferettslig tilregnelig.¹⁴⁴ ¹⁴⁵ De som er strafferettslig utilregnelige mangler skylddevne. Den utilregnelige kan etter lovens definisjon ikke bebreides fordi han ikke innehar den samme mentale kapasitet som loven forutsetter.

Nevrovitenskapen kan hjelpe oss å si noe på generelt grunnlag om kognitiv kapasitet hos mennesker og utviklingen av den fra barn til voksen.¹⁴⁶ Det gir oss et godt utgangspunkt som sammenligningsgrunnlag ved hva som kan forventes av kognitiv og sosial atferd, eller mangel på disse, hos individer. Et barn og en voksen har ikke samme kognitive og mentale kapasitet og vår forventning er derfor forskjellig også ved spørsmålet om skyld. Nevrovitenskapen kan bidra til å konstruere en utvidet og konkret fornemmelse av hva som er riktig grad av skyld mer presist enn rene antagelser hos dommeren og rettsvesenet.¹⁴⁷

4.5 Mental kapasitet og psykopati

I etterfølgelsen av det som er nevnt om rettsvitenskapens syn på ansvar og mental kapasitet i møte med nevrovitenskapen, er det interessant å se på et område hvor mental kapasitet ikke er en tilsvarende faktor i strafferetten, men hvor forskjeller i mental kapasitet kan påvises i nevrovitenskapelige undersøkelser. Som vi tidligere var inne på, finnes det påviste forskjeller i hjernen hos kriminelle. Disse forskjellene er mest fremstående hos de som vi regner for å være psykopatiske eller som lider av en psykopatisk personlighetsforstyrrelse.

Straffeloven kommer til et spenningspunkt ved behandlingen av individer med psykopatiske trekk; tilstanden er mulig å påvise konkrete indikasjoner for, men den er ikke en psykisk lidelse – i alle fall ikke i en slik grad at den lempet skyldansvaret.¹⁴⁸ Mennesker med psykopatisk personlighetsforstyrrelse holder vi ansvarlige for deres avvikende psykologiske karakter.¹⁴⁹ Rundt 1 til 3 prosent av befolkningen lider etter all sannsynlighet av former for psykopati.¹⁵⁰ For den resterende gruppen, vil det å påføre skade på et annet menneske med en voldelig handling, føles pinefullt dersom vi ser at et annet menneske har det vondt som følge av den.¹⁵¹ Hos mennesker med psykopatiske tendenser kan disse følelsene gjenkjennes i

¹⁴⁴ Se Rt. 1993 s. 487 hvor en IQ score er en faktor for om vilkåret «psykisk utviklingshemmet i høy grad» er oppfylt.

¹⁴⁵ Peter A. Alces op. cit. s. 63

¹⁴⁶ Peter A. Alces op. cit. s. 62

¹⁴⁷ Peter A. Alces op. cit. s. 62

¹⁴⁸ Peter A. Alces op. cit. s. 66

¹⁴⁹ Peter A. Alces op. cit. s. 66

¹⁵⁰ Peter A. Alces op. cit. s. 65

¹⁵¹ Peter A. Alces op. cit. s. 66

andres ansikter, men fremkaller ikke en tilsvarende følelsesmessig motivert reaksjon hos vedkommende.

Å konstatere psykopati hos mennesker gjøres enten gjennom psykologisk testing (Hare PLC-R) eller ved å studere avbildninger av hjernen gjennom for eksempel såkalt magnetresonanstomografi (fMRI). Fordi psykopati er en materiell og verifiserbar tilstand, vil utviklingen i de teknologiske fremskrittene bidra til at tilstanden kan oppdages både tidligere og enklere.¹⁵² Fra Peter A. Alces kan vi hente et spennende poeng ut i fra disse nevrovitenskapelige funnene. For spørsmålet er nemlig at dersom vi på et punkt uten tvil kan konstatere psykopati eller sannsynlighet for fremtidig psykopati ved hjelp av de hjelpemiddelene som nevrovitenskapen har, skal rettsvesenet da gripe inn og forsøke å forhindre dem før de begår kriminelle handlinger?¹⁵³ Spørsmålet kan overføres på alle typer kriminalitet, dersom handlinger fremtiden vil være mulig å forutse hos enkeltindivider før de oppstår. Så langt har ikke nevrovitenskapen opparbeidet seg en slik presisjonsgrad slik at det foreløpig ikke er en reell problemstilling. Som tidligere diskutert, straffer vi ikke mennesker på bakgrunn av deres voldelige tanker, men for deres voldelige handlinger og utsagn. Fra nevrovitenskapelig ståsted kan en stille spørsmål ved betydningen av at handlingen er satt ut i utførelse, hvis den likevel, i deterministisk ånd, vil utføres på et senere tidspunkt. I enkelte deler av straffe- og rettsdisiplinene praktiseres frihetsberøvelse hos dem vi frykter at skal begå farlige handlinger i fremtiden. Dersom vi vet at faren for tilbakefall for nye alvorlige lovbrudd er nærliggende, kan personer idømmes forvaring.¹⁵⁴ Pasienter med alvorlige sinnslidelser kan overføres til tvungent psykisk helsevern dersom de i nær fremtid kan antas å utgjøre en alvorlig fare for andres liv og helse.¹⁵⁵ Personer med allmennfaglige smittsomme sykdommer har plikt til om nødvendig å la seg isolere for å stoppe spredning av smittsom sykdom.¹⁵⁶ I den forbindelse spør Alces om et offer som dør av et dødelig virus er forskjellig fra det offeret som dør fordi livet ble tatt fra ham fra en morderisk psykopat? Uten å undergrave de moralske aspektene spørsmålet inneholder, mener han at det illustrerer hvordan linjene mellom de såkalte mentale truslene, slik som psykopati, og fysiske, slik som antibiotika-resistente tuberkulosebakterier, pensles ut når nevrovitenskapen i økende grad utvikles.

¹⁵² Peter A. Alces op. cit. s. 67

¹⁵³ Peter A. Alces op. cit. s. 66

¹⁵⁴ Straffeloven § 40.

¹⁵⁵ Lov om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern § 3-3 første ledd punkt 3, bokstav b.

¹⁵⁶ Smittevernloven § 5-1.

Når vi er i stand til å måle individers mentale kapasitet for empati, fører det både til moralske og normative dilemmaer, men også til en bedre forståelse av straff.¹⁵⁷ Nevrovitenskapelige funn kan gi oss svaret på hvordan elektriske- og kjemiske prosesser påvirker vår mentale kapasitet. Spesielt interessant vil disse funnene være i relasjon til svekkede og skadede hjerneområder hos kriminelle.

4.6 Arv og miljø

Vårt genetiske utgangspunkt blir bestemt av det arvematerialet vi bærer med oss. Vi regner med at mennesker består omtrent av 50% av våre genetiske disposisjoner og 50% av våre miljøpåvirkninger.¹⁵⁸ Fullt så enkelt som det presenteres er likevel ikke hele regnestykket. Debatten omkring betydningen av arv og miljø har preget og splittet samfunns- og naturvitenskapene i årtusener. Hvorvidt vi blir styrt av genene eller miljøet, og i hvilken stor andel av disse påvirker oss er kjernen i debatten. Den har utartet seg som en dragkamp om hvilke av faktorene som påvirker individet mest, med naturviterne og samfunnsviterne på hver sin side av linjen. Nyere forskning kompliserer bildet ytterligere. En studie fra 2013 viste at selv om miljøet du vokser opp i påvirker deg, kan disse påvirkningene også være et resultat av arv.¹⁵⁹ For eksempel kan dine foreldres gener påvirke oppdragelsen selv om du selv ikke arvet de samme genene som styrte atferden deres når de oppdro deg. På den måten finnes altså en sammenblanding av arv og miljø, en form for genetisk miljøpåvirkning som former individer utover det anlagte genetiske utgangspunktet. Det leder oss også videre til såkalt epigenetisk forskning.¹⁶⁰ Epigenetikken blir en middelvei i vårt nyeste forsøk på å forstå forbindelsen mellom miljøpåvirkninger og genetikk. At vi er genetisk disponerte for enkelte trekk, avskriver ikke viktigheten av samfunnets påvirkning på individet. Gener kan slås «av og på» i løpet av livet gjennom miljøpåvirkninger.

Studier indikerer at voldelige foreldre får voldelige barn.¹⁶¹ Fra et perspektiv som fokuserer på miljøpåvirkningene et barn utsettes for, er slutningen gjerne at barn kopierer denne atferden de ser hos sine foreldre og selv implementerer dem i sitt møte med andre mennesker. Hvis voldelig atferd oppstår gjennom lært atferd kan vi forsøke å forhindre den gjennom å

¹⁵⁷ Peter A. Alces op. cit. s. 67

¹⁵⁸ Peter A. Alces op. cit. s. 64

¹⁵⁹ Kong A, Thorleifsson Frigge, Vilhjalmsón BJ, Young AI, Thorgeirsson, Benonisdóttir, Oddsson, Halldorsson B, Masson G, Gudbjartsson D, Helgason A, Bjornsdóttir G, Thorsteinsdóttir U, Stefansson K. *The nature of nurture: Effects of parental genotypes*. Science 2018 26/359(6374) s. 424-428.

¹⁶⁰ <https://sml.snl.no/epigenetikk> lest 20.02.2019

¹⁶¹ Peter A. Alces op. cit. s. 68

innlære ikke-voldelig atferd hos enten foreldre eller barn. I studier av adopterte barn som ikke opplevde å bli utsatt for anti-sosial atferd gjennom oppveksten, viste en dansk undersøkelse at adopterte guttebarn hadde en økt risiko for å bli dømt for et kriminelt forhold hvis minst én av de biologiske foreldrene var dømt én eller flere ganger.¹⁶² Enkelte gener har også vist seg å øke sannsynligheten for lovlydighet, særlig en variant av DRD2 genet og DAT1 genet. Det kan bety at teorier basert på utelukkende miljøpåvirkning gjennom lært atferd ikke kan forklare disse funnene. To personer med ulike genetiske profiler som vokser opp under like omstendigheter med samme livsutfordringer, kan ha ulik sensitivitet i møte med utfordringene og derfor ulike risikoer for å utøve antisosial atferd.¹⁶³

Når vi skal vurdere skyldansvar basert på strafferettslige avskrekkelse- eller gjengjeldelsesteorier vil disse funnene fra nevrovitenskapelig forskning kreve at vi beregner med bidraget fra genetisk arv som sier noe om hvordan enkeltmennesker er disponert for å handle i ulike valgsituasjoner.¹⁶⁴ Å se på kriminalitet som en funksjon av genetisk arv er et langt steg unna vår alminnelige oppfatning om at alle skal være like etter loven. Loven kan derfor bare behandle oss like ved å anerkjenne de ulikhetene som er unike hos hver enkelt lovbrøyer.¹⁶⁵

Et barn kan utsettes for flere miljøpåvirkninger både mens barnet er i morens mage og i oppveksten. De sosiale påvirkningene vil være viktig for et barns utforming på samme måte som de genetiske disposisjonene. Den beste måten å kurere anti-sosial atferd er kanskje å vokse ut av ungdomsårene.¹⁶⁶ Unge lovbrøyer er ofte engangsforbrytere og fortsetter ikke sin kriminelle løpebane senere i livet. Utsettes derimot de unge hjernene for flere år i et truende miljø, øker sannsynligheten for å utvikle anti-sosiale tendenser. Disse tendensene hjelper de å overleve det miljøet de er en del av, men underutvikler deres evne til å fungere i prososiale og solidariske samfunn.¹⁶⁷ For straffen, viser nevrovitenskapelige funn at det å sette unge forbrytere inn i isolerte miljøer, slik som fengselet, kanskje er å gjøre samfunnet og lovbrøyeren en bjørnetjeneste. Isolasjon skaper for eksempel hjerneskade like sikkert som et slag med en jernstang mot hoderegionen gjør.¹⁶⁸ For unge plassert i isolerte miljøer er skaden

¹⁶² Peter A. Alces op. cit. s. 69

¹⁶³ Peter A. Alces op. cit. s. 69

¹⁶⁴ Peter A. Alces op. cit. s. 69

¹⁶⁵ Peter A. Alces op. cit. s. 70

¹⁶⁶ Peter A. Alces op. cit. s. 71

¹⁶⁷ Peter A. Alces op. cit. s. 71

¹⁶⁸ Peter A. Alces op. cit. s. 72

på hjernen svært mye større enn hos fullt utviklede hjerner hos voksne. Ut i fra et avskrekkingsperspektiv, hvor målet er å forhindre ny kriminalitet, fremfor å se straffen som et mål i seg selv, kan straffereaksjonen vår paradoksalt føre til det motsatte av det ønskede resultat. Faren ved enkelte straffereaksjoner blir at de forsterker den anti-sosiale atferden fordi hjernen enten underutvikles eller skades ytterligere.¹⁶⁹ I rettssosiologien har begrepet *prisonisering* blitt brukt for å beskrive prosessen hvor lovbrøyer internaliserer fangesamfunnets avvikende normer.¹⁷⁰ At fengselsstraffen gjennom å være «pinefull» etterlater lovbrøyer til maktesløshet trekkes frem som forklaringer på hvorfor slike fenomener oppstår. Det kan tenkes at nevrovitenskapelige undersøkelser fanger opp noen av disse effektene, spesielt hos unge lovbrøyerere. At unge hjerner i truende miljøer fører til anti-sosial atferd eller at de forsterkes gjennom *prisonisering*, kan være to sider av samme sak.

Når vi trekker et skille mellom individer basert på mental kapasitet og straffens forutsetning for å oppnå straffens formål, kan man tenke seg at det samme skille vil gjelde hos de som har fått sin kognitive og emosjonelle kapasitet svekket gjennom fysiske skader på bestemte hjerneregioner. Tre studier utført av Adrian Raine indikerte at skader på vår prefrontale cortex leder oss til å ta utilitaristiske valg fremfor deontologiske.¹⁷¹ Hos pasientene som alle hadde skader på den ventromediale delen av prefrontal cortex (vmPFC) var det særlig et spørsmål som skilte dem fra kontrollgruppen. Spørsmålet var et dilemma der deltakerne var nødt til å velge hvorvidt de skulle velge å kvele et barn som en eneste utvei for å redde en gruppe mennesker fra å bli oppdaget med et garantert fatalt utfall. For de aller fleste av oss er et slikt valg være svært opprivende. Hos pasientene med vmPFC-skader var ikke valget fullt så opprivende og mer i tråd med utilitaristiske konsekvensberegninger. Alces trekker frem at funnene ikke indikerer at de vmPFC-skadede pasientene ikke var like kompetente til å ta moralske valg.¹⁷² Det vi kan lese ut fra resultatene er at skader på enkelte hjerneområder ubestridelig påvirker våre måter å gjøre moralske valg på.

Også en annen studie demonstrerer hvilke utfordringer strafferetten vil få dersom den er nødt til å ta kognitive underskudd som følge av traumatiske hodeskader med i beregningen av normativt ansvar og mental kapasitet. I studien det refereres til er pasientgruppen voksne mennesker med pseudopsykopatiske og anti-sosiale trekk som følge av vmPFC-skader som

¹⁶⁹ Peter A. Alces op. cit. s. 72

¹⁷⁰ Thomas Mathiesen. *Retten i samfunnet. En innføring i rettssosiologi* 2011 s. 49

¹⁷¹ Peter A. Alces op. cit. s. 76

¹⁷² Peter A. Alces op. cit. s. 78

har inntruffet i voksen alder. Skadene på den voksne hjernen utartet seg annerledes enn de vi finner hos yngre mennesker.¹⁷³ En annen studie bekrefter mistanken om at barn med skader på prefrontal cortex påvirkes mer enn voksne som pådrar seg samme skade. De som pådro seg skaden som barn, fikk aldri muligheten til å lære seg sosial og empatisk atferd og var derfor mer svekket enn deres motpart som ervervet skaden på et senere tidspunkt.¹⁷⁴ Hos disse barna var de psykopatiske trekkene også mer fremtredende i atferden enn hos de voksne pasientene. Nøyaktig samme skade fører altså til ulike utfall i forhold til individets mentale kapasitet. For strafferettens vurdering av ansvar gir ikke skaden i seg selv det fullstendige bilde av individets emosjonelle kapasitet, fordi skadens inntrufne tidspunkt er avgjørende.

4.7 Straff på hjernen

For å forstå bakgrunnen for hvorfor vi straffer, kan vi ved hjelp av nevrovitenskapen gå inn å se på hva som skjer i hjernen vår når vi skal straffe. Hvordan avgjør hjernen, punkt 1. om man skal straffe og punkt 2. hvor mye vedkommende skal straffes? I en studie fra 2008 undersøkte man hvordan rettslige beslutninger i straffesaker tas når skyldansvar og forholdsmessig straff besluttes av objektive tredjeparter.¹⁷⁵ Deltakernes hjerner ble avbildet ved bruk av fMRI mens de vurderte ulike straffescenarier av ulik alvorlighetsgrad.

Studien tar opp vår evne til å skape sosiale normer som til forskjell fra dyreriket gjør at vi kan leve tett sammen med mennesker vi ikke er i slekt med og opprettholde sosial balanse. I vårt moderne samfunn holder vi sosial orden gjennom at objektive og habile tredjeparter treffer avgjørelsene for oss i straffesaker. Den som treffer avgjørelsene må foruten å konstatere at gjerningsmannen oppfyller straffebestemmelsens objektive elementer i gjerningsbeskrivelsen, også vurdere om han har utvist tilstrekkelig skyld. Deltakerne i studien ble i vurderingen av skyldansvar presentert for tre ulike typer scenarier. Scenarier kategorisert under bokstav R var scenarier der gjerningspersonen hadde som intensjon å utføre kriminelle handlinger. I et mellomstadium ble scenarier kalt DR presentert hvor handlingene kunne være de samme som i det første scenarioet, men hvor formildende omstendigheter kunne forklare eller rettferdiggjøre handlingen. Scenarier karakterisert som NC var typiske handlinger som ikke

¹⁷³ Peter A. Alces op. cit. s. 78

¹⁷⁴ Peter A. Alces op. cit. s. 78

¹⁷⁵ Joshua W. Buckholz, Christopher L. Asplund, Paul E. Dux, David H. Zald, John C. Gore, Owen D. Jones, René Marois. *The Neural Correlates of Third-Party Punishment*. Neuron. Volume 60, Issue 5, 10 December 2008, s. 930-940

faller inn under noen av straffebestemmelsene. Et slikt scenario kunne være at du ikke vannet blomstene dine mens du var på ferie.

Ved å rangere scenarioene fra 0-9 skulle deltakerne gi høyest score der de mente at straffen skulle være hardest. Forskerne avdekket funn som indikerer at det er to grunnkomponenter ved avgjørelser tatt av tredjeparter, det å avgjøre skyldansvar skjer ikke ved hjelp av den samme nervesystemiske funksjonen som når forholdsmessig straff skal avgjøres. I deler av hjernen som behandler emosjoner, slik som amygdala, medial prefrontal og posterior cingulate cortex, ble områdene aktivert når deltakerne skulle foreslå straffenivå for de ulike straffescenarioene. Ved vurderingene av scenarioene basert på straffeansvar var aktiviteten sentrert i høyre dorsolateral prefrontal cortex (rDLPFC). Aktiviteten i rDLPFC var høyere når deltakere bestemte seg for å straffe i enten R eller DR scenarioer. Høyere aktivitet i rDLPFC korrelerte derimot ikke med hvor hardt den enkelte valgte å straffe i de ulike sakene. For straffenivå, fant forskerne at straffen økte lineært med såkalte BOLD-signal (en teknikk som brukes i fMRI) i de hjernedelene som regulerer følelseslivet. At denne delen av hjernen ble aktivert fordi deltakerne straffet hardere, istedenfor at det var et uttrykk for deltakernes reaksjoner fordi de forestilte seg de ulike scenarioene, ble kontrollert av forskerne og utelukket.

En annen studie målte effekten av neurotransmitteren serotonin i hjernen når deltakerne tok moralske valg.¹⁷⁶ Ved å gi noen av deltakerne en serotonininhibitor (citalopram) kunne de øke mengden serotonin i kroppen. De ble så fremstilt for utilitaristiske moralske dilemmaer og målte deltakernes responser. Hos de deltakerne som hadde fått en økt serotoninkonsentrasjon, var sannsynligheten høyere for at de ville vurdere det å påføre andre skade som forbudt. Blant de deltakerne som falt inn under kategorien å ha høy empatisk evne, var effekten av serotonin økningen enda sterkere for deres moralske valg. Tidligere rottestudier har vist at serotoninunderskudd hos rotter gjorde dem ufølsom ovenfor straff.¹⁷⁷ Serotonin ser også ut til å spille en rolle i hjernedeler som er sterkt tilknyttet til neurotransmitteren, slik som vmPFC, amygdala og striatum. Disse hjernedelene aktiveres når forsøkspersoner blir bedt om å

¹⁷⁶ Molly J. Crockett, Luke Clark, Marc D. Hauser, and Trevor W. Robbins. *Serotonin selectively influences moral judgment and behavior through effects on harm aversion* PNAS October 5, 2010 s. 107

¹⁷⁷ Jenifer Z Siegel and Molly J Crockett, *How serotonin shapes moral judgment and behavior*. Ann N Y Acad Sci. 2013 1299(1) s. 42–51.

forestille seg at de gjør skade på andre mennesker, ifølge en gjennomgående studie av serotonins effekt på moralske valg.¹⁷⁸

4.8 Avskrekkingsproblemet i lys av nevrovitenskapen

I strafferetten har vårt moralske ansvar og et hvert menneskets evne til selvrefleksjon en større fremtreden enn på de andre rettsområdene.¹⁷⁹ Strafferetten har sitt grunnlag i at mennesker har ansvar for egne handlinger. I den idéen ligger det også en implisitt antakelse om at vi derfor også fortjener straff fordi vi valgte å gjøre den kriminelle handlingen. Den andre antakelsen er at vi straffer fordi vi tenker oss at det vil bli færre lignende handlinger i fremtiden, fordi igjen, individer velger å gjennomføre de kriminelle handlingene. Den sistnevnte tanken har bakgrunn i at vi ser på straffen som et redskap for å oppnå et resultat vi ønsker oss, og den andre retningen fører oss til slutningen om at straffens mål er straffen i seg selv.

I møte med avskrekkingshensyn slipper vi unna noen av de utfordringene vi tradisjonelt står overfor når vi snakker om hensyn som kun har straffen som et mål i seg selv. De matematiske utfordringene som følger uteblir likevel ikke.¹⁸⁰ Målet med prevensjon er både at den skal være individualpreventivt virkningsfullt og allmennpreventiv. En kriminell skal hindres fra å gjøre nye kriminelle handlinger og samtidig være et eksempel for andre som vurderer å begå lignende handlinger for hvilke konsekvenser atferden kan gi. Det kan være vanskelig å kalkulere seg frem til en straff, både med hensyn til individual- og allmennpreventive beregninger innbefattet, hvor begge mål blir realiserte til sitt fulleste. De to hensynene kan i noen tilfeller bli i et slikt spenningsfelt at de kanskje også er uforsonlige med hverandre.¹⁸¹ Et annet problem av matematisk karakter, er å vite hvilken type avskrekking som gir mest effekt, for ikke å si hvor mye avskrekking som faktisk må til.

For individualprevensjonens sak, vet vi at forbryteren i den tiden han er innesperret i alle fall ikke kan skade utenfor-samfunnet. På innsiden kan det være en annen sak, både mot andre innsatte eller fengselsvakter som vil være spesielt utsatte. Helt uten ofre kan en derfor ikke regne med at en er helt foruten ved å låse gjerningsmannen inne. Den første delen av målet ved individualprevensjon, som i seg selv er ganske snever, er det altså vanskelig å se fullstendig oppfylt. Domsslutningen kan ende opp som en gjettelek om hvorvidt den realiserer

¹⁷⁸ Jenifer Z Siegel and Molly J Crockett. op cit. s. 42-51

¹⁷⁹ Peter A. Alces op. cit. s. 55

¹⁸⁰ Peter A. Alces op. cit. s. 55

¹⁸¹ Peter A. Alces op. cit. s. 45

målet om individualprevensjon på en effektiv måte. Den andre delen av individualprevensjonens mål går inn på forbryterens personlighet, hvor målet er at straffen skal hindre ham i å begå gjentatte forbrytelser. For å gjøre det, må vi vite forbryterens både kognitive og emosjonelle karakteristikk for at straffen skal virke etter sin hensikt. En slik matematisk beregning vil kunne være umulig fordi variablene er mange og relative.¹⁸² Vi må kunne spå i hvilken grad lovbrøyteren blir påvirket av ulike typer straffereaksjoner. Et nøyaktig regnestykke her vil ikke være mulig å opprettholde for hvert eneste tilfelle. Tilbakefallstatistikkene taler i alle fall for at vi foreløpig ikke har løst regnestykket helt ut enda.¹⁸³

For allmennprevensjonen er ikke saken enklere. At beskjedne eksempelsetteren sender til resten av befolkningen når frem og i tillegg har evne til å påvirke dem, er avhengig av flere variabler. Her kan man trekke fram de mange variablene som en vil måtte kalkulere seg frem til både i forhold til tredjepartens oppfattelse av konsekvensene og dens faktiske synlighet. For at avskrekking skal være virksom forutsetter en altså en rekke egenskaper hos lovbrøyteren eller andre potensielle forbrytere som vurderer å gjøre samme handlingen som ham. Det vil være potensielt store forskjeller i hvorvidt straffen har en slik effekt, tatt i betraktning et deterministisk utgangspunkt om at genetisk disposisjon kan ha stor innflytelse. Dersom et individ er disponert til å utføre kriminelle handlinger og samtidig er genetisk betinget til å ikke føle frykt for konsekvenser, vil det naturligvis ikke gi utslagsgivende effekt at andre blir straffet for den samme handlingen.

4.9 Kort om gjengjeldelse

Tanken om at straffens formål er straffen i seg selv, er bakgrunnen for teorier om gjengjeldelse. Gjengjeldelsessynet er i dag tatt i bruk i mange lands straffelovgivinger. Selv om gjengjeldelsen er tatt ut av våre nasjonale straffebegrunnelser, vet vi at det at vi lager en lov om noe eller fjerner noe fra den, ikke mirakuløst fører til at et syn endres hos alle. Vilhelm Aubert kalte det en «magisk overbevisning» om lovens normstyrende kraft.¹⁸⁴ At et straffeformål endres for så å finne veien tilbake i et lands lovgiving har vi vært inne på at er et vedvarende fenomen. De som argumenterer for et gjengjeldelsessyn, vil ofte forsøke å skille det ut i fra rene hevnsbetraktninger. Idéen er at det finnes en særlig kvalitet ved den

¹⁸² Peter A. Alces op. cit. s. 45

¹⁸³ Synøve N. Andersen og Torbjørn Skarðhamar. *Å måle gjentatt kriminalitet– hvem, hva og når?* Samfunnsspeilet 3/2013

¹⁸⁴ Vilhelm Aubert, Om straffens sosiale funksjon 1972 s. 184

kriminelle handlingen som gjør at straff gir grunnlag for eller må ende i straff fra samfunnet. Fra både et samfunnsvitenskapelig og naturvitenskapelig ståsted har man tatt til orde for at slike rettferdighetstanker er vanskelige å få tak i eller er for uangripelige.¹⁸⁵ Når gjengjeldelse brukes som argument for domfellelse, brukes det gjerne som et konkret konsept.¹⁸⁶ For nevrovitenskapen er ikke gjengjeldelse et veldig målbart konsept.

Alces presenterer et argument for gjengjeldelse som har vært fremsatt av Michael Moore, nemlig følelsen av skyld.¹⁸⁷ Den emosjonelle reaksjonen rettferdiggjør i hans øyne gjengjeldelse fordi vi føler skyld når vi opptrer med en bestemt atferd. At vi må lide gjennom skyldfølelse eller bør føle den er kjernen i argumentet. Dersom argumentet skal være holdbart, må vi være sikker på at våre følelser er pålitelige målestokker ved utmålingen av straff. Gjennom bias-forskning har Kahneman og Tversky avdekket at våre biaser, istedenfor å være et pålitelig redskap, ofte kommer i veien for våre rasjonelle valg.¹⁸⁸ På samme måte som disse biasene, opptrer våre følelser som upålitelige kilder når vi rettleder oss i spørsmål som ikke er mulig å gjøre sikre beregninger av. For vurderinger av gjengjeldelse med opphav i følelser blir disse vurderingene lite håndfaste. Et annet poeng, er at om vi i det hele tatt føler skyldfølelse er avhengig av våre genetiske og utenforliggende miljøpåvirkelige disposisjoner.¹⁸⁹ Som vi tidligere har vært inne på, illustreres denne motforestillingen særlig godt gjennom studier av mennesker med psykopati. I noen tilfeller vil ikke psykopater ha den kognitive kapasiteten til å unngå å begå kriminelle handlinger.¹⁹⁰ For Alces, tar rettsdisiplinen et feil utgangspunkt når vi ser den i lys av nevrovitenskapelige studier.

4.10 Virkninger, oppfatninger og fremtidig behandling av straff

Våre teorier om straff får hard motbør i møte med nevrovitenskapen. Avskrekking, i alle fall i den tradisjonelle forstand, slik loven tilstreber, er i liten grad så virkningsfull som vi forutsetter at den skal være for å kunne begrunne straffeidømmelse. Spørreundersøkelser viser at internaliserte moralske standarder virker sterkest på tvers av samfunn og kulturer i å

¹⁸⁵ Peter A. Alces op. cit. s. 55

¹⁸⁶ Peter A. Alces op. cit. s. 59

¹⁸⁷ Peter A. Alces op. cit. s. 102

¹⁸⁸ Peter A. Alces op. cit. s. 103

¹⁸⁹ Peter A. Alces op. cit. s. 105

¹⁹⁰ Peter A. Alces op. cit. s. 107

begrense uærlige handlinger.¹⁹¹ Sosial kontroll i primærgrupper fungerer mest vellykket etter sin hensikt hvis målet er å avskrekke individer fra å begå uærlige handlinger. Hvorfor effekten av avskrekkingsmekanismen ikke lar seg overføre når det er loven og den utøvende makt, og ikke primærgruppen som utfører kontrollen, har ikke nevrovitenskapen svaret på enda. Rettssosiologen Vilhelm Aubert var inne på tanken om at nærheten til statlige myndigheter ble svekket i moderne samfunn. Avstanden mellom individet og storsamfunnet bidro til at avskrekking mistet sin effektivitet når viktige elementer av sosial interaksjon stadig ble fjernere og til slutt uteble helt.

Loven og rettens funksjon står igjen som et normbekreftende institutt som bekrefter samfunnets normer. Vi sender og mottar normer til rettsinstituttet slik at den består av en vekselvirkning mellom individ og samfunn. Straffebegrunnelsene og straffebudene i straffeloven *symboliserer* samfunnets verdi- og normfellesskap, og den innehar ikke en like sterk normsendende effekt som vi tillegger den. Den blir et symbol på det vi er enige om i samfunnet. For spørsmålet om hvorfor vi tror at straffen fungerer avskrekkende både i individual- og allmennpreventiv forstand, er at vi tar utgangspunktet i oss selv. De fleste individer vil leve i en noenlunde lovlydig tilværelse, fordi avskrekkingen som utøves gjennom sosial kontroll i vårt normfellesskap tilstrekkelig fører til at vi holder oss til de lovfestede rammene i samfunnet. Som nevnt i spørreundersøkelsesstudien, ble det pekt på at vi er mer tilbøyelig til å jukse på en prøve dersom vi får vite at en venn har gjort det samme. Vårt bånd til fellesskapet, eller solidaritet, blir derfor viktig når vi skal forklare våre straffebegrunnelser basert på avskrekking.

Nevrovitenskapen har demonstrert hvordan vi læres opp i empatisk atferd, og det er denne empatiske atferden som gjør at vi har evne til å sette oss inn i andres ståsted. Vår referanseramme for menneskelig atferd blir i så måte oss selv – vi kan umulig sette oss inn i en hjerne som ikke tilsvarer vår egen. Vi forestiller oss derfor at en forbryter vil bli avskrekket lik vi opplever en form for avskrekking i vår daglige eksistens. Når vi tar utgangspunkt i oss selv i en forutsetning for en forklaring på menneskelig atferd, hindrer det oss i å se de objektive forskjellene vi kan observere gjennom undersøkelser av avbildninger i hjernen. Vår evne til empatisk atferd blir derfor et tveegget sverd når vi forsøker å avkode menneskelig atferd og forskjeller i dem. Som vi har demonstrert tidligere, kan skader på vitale

¹⁹¹ Heather Mann, Ximena Garcia Rada, Lars Hornuf and Juan Tafurt. *What Deters Crime? Comparing the Effectiveness of Legal, Social, and Internal Sanctions Across Countries*. *Front Psychol.* 2016: 7. s. 85.

delar av blant annet den frontale loben og amygdala føre til at vår atferd avviker fra normalen og tenderer i ulike grader mot antisosial atferd. Dersom nevrovitenskapen kan hjelpe oss å se kriminell atferd i større grad som underskudd i den sosiale hjernen, kan vi kanskje også finne løsninger som er mer virkningsfulle enn de vi har i dag. Ved hjelp av nevrovitenskapelig forskning vet vi for eksempel at høyt stress utløser kortisol i kroppen som sliter ut nerveceller og fører til mindre plastitet.¹⁹² Det kan være et argument for at det å sette kriminelle inn i fengsel belaster den innsattes kortisolnivåene ytterligere og føre til en forverret utvikling i stimulasjonen av amygdala. Igjen vil det kunne føre til at vedkommende vil bli mer anti-sosial når han kommer ut til samfunnet igjen.¹⁹³

Rehabilitering i et nevrovitenskapelig perspektiv vil være annerledes enn den vi kjenner fra de folkepsykologiske metodene. Fra et nevrovitenskapelig ståsted bør kriminell atferd ses på som et bevis for uregelmessigheter i hjerneregioner eller som avvikende hjernefunksjoner. Det blir på den måten feil å karakterisere kriminelle handlinger som utelukkende umoralsk atferd, når de i større grad ligner en biologisk dysfunksjon. Med de nye nevrovitenskapelige tilnærmingene hvor vi har sett at hjernen er svært plastisk, kan vi unngå en del av de reservasjonene mange har hatt mot å ta tak i naturvitenskapelige tilnærminger på sosiale forhold. Slike tilnærminger har tidligere hatt en inhuman forhistorie hvor makt og politisk motiverte grupperinger har lagt føringene gjennom å bruke eugenikke eller sosialdarwinistiske teorier for å begrunne menneskelig seleksjon.¹⁹⁴

Nye terapeutiske behandlinger som et alternativ til tradisjonell straff, kan være like om hjørnet. I en sammenfattet studie om nevrovitenskapens fremtidige hjelpemidler, trekkes en rekke nye innovasjoner frem.¹⁹⁵ En studie brukte transcranial magnetisk stimulasjon til å demonstrere hvordan det å øke neural spenning i den høyre laterale prefrontal cortex, førte til en økt grad av innrettelse etter sosiale normer.¹⁹⁶ Metoden består av ytre stimulasjon på hjerneområder uten bruk av kirurgi eller elektrodeimplantasjon. Etske innvendinger kan nok rettes også mot disse metodene, om hvorvidt det er ønskelig med et samfunn hvor alle mer

¹⁹² Bruce S McEwen, Carla Nasca and Jason D Gray. *Stress Effects on Neuronal Structure: Hippocampus, Amygdala, and Prefrontal Cortex*. Neuropsychopharmacology. 2016 41(1) s. 3–23.

¹⁹³ Holt-Lunstad J, Smith TB, Baker M, Harris T, Stephenson D. *Loneliness and social isolation as risk factors for mortality: a meta-analytic review*. *Perspect Psychol Sci*. 2015 10(2) s. 227-37.

¹⁹⁴ Will Kalkhoff, Joseph Dippong Stanford W. Gregory Jr. *The Biosociology of Solidarity*. *Sociology Compass*. Vol. 5, Issue 10 (5/10) 2011. s. 940

¹⁹⁵ Glenn, A. L., & Raine, A. (2014). *Neurocriminology: Implications for the Punishment, Prediction and Prevention of Criminal Behaviour*. *Nature Reviews Neuroscience*, 15 s. 54-63.

¹⁹⁶ Glenn, A. L., & Raine, A. op cit. s. 16

eller mindre alltid følger sosiale normer. Dersom avvikende atferd utfyller en viktig funksjon i vår solidaritet, blir kanskje spørsmålet, slik Nils Christie stiller det, istedenfor, hva som vil være en *passende mengde* kriminalitet.¹⁹⁷ En annen måte å se det på, slik vi innledningsvis foreslå, er at de alternative løsningene nevrovitenskapen for fremtiden skaper, kan erstatte dagens straffereaksjoner. Andre studier har blant annet vist hvordan trening av medfølelse gjennom meditasjon stimulerer og forbedrer funksjoner i amygdala og de prefrontale hjerneregionene. De har i tillegg vist å redusere aggresjon hos lovbrøyttere.¹⁹⁸ Selv om nevrovitenskapelige løsninger enda er sparsomme, gir de håp for nye, humane og terapeutiske behandlinger i fremtiden.

5 Straffens latente funksjoner

5.1 De utilsiktede virkninger av straffen

De latente funksjonene ved straffen er det vi kaller de ikke-tilsiktete virkningene av straffen som bidrar til at den fortsetter å eksistere i samfunnet.¹⁹⁹ De ikke-tilsiktete virkningene er ofte virkninger som ikke er oppfattet rundt et fenomen og dermed ligger latent under overflaten. Som vi vet, var latente funksjoner først formulert gjennom Mertons funksjonsanalyse. Latente funksjoner har vi tidligere sett når vi har vært innom i det som var Vilhelm Auberts fremstilling av straffens sosiale funksjoner. Slike latente funksjoner har også vært debattert for av Nils Christie. Han mente at det lå en negativ kontrastvirkning i at forbryteren blir bildet på samfunnets kamp mot avviket. Christies spørsmål er om kanskje både helgenen og forbryteren er sosialt nyttige for oss.

Når de manifeste funksjonene ved straffen ikke har de virkningene vi forutsetter at de skal ha, kan det være et argument for at det finnes andre funksjoner som kan forklare straffens eksistens. De latente funksjonene ved straffen trer frem fra landskapet som befinner seg i bakgrunnen. Selv om de allmenn- og individualpreventive virkningene er sparsomme, kan troen på at straffen utviser disse virkningene, legge til rette for at straffen har sin plass i samfunnet.²⁰⁰ Thomas Mathiesen skisserer noen funksjoner som har vært viktig for straffens opprettholdelse med særlig fokus på bruken av fengselsstraffen. Det er særlig tre av dem som fremheves som vesentlige, straffens såkalte renovasjonsfunksjon, avledningsfunksjon og

¹⁹⁷ Nils Christie. *En passende mengde kriminalitet* 2004 s. 127

¹⁹⁸ Glenn, A. L., & Raine, A. op cit. s. 17

¹⁹⁹ Thomas Mathiesen. *Retten i samfunnet. En innføring i retts sosiologi* 2011 s. 86

²⁰⁰ Thomas Mathiesen op. cit. 2011 s. 86

handlingsfunksjon. Vi skal se nærmere på argumentasjonen og innholdet i flere av disse funksjonene.

Thomas Mathiesen har understreket at et perspektiv på bakgrunn av teorier om latente funksjoner ikke er utelatt for kritikk. De latente funksjonene kan kritiseres for å være vanskelig empirisk angripelige. De består i utgangspunkt av en rekke tolkninger, antagelser og sosiologiske resonnementer om fenomener i samfunnet.²⁰¹ Det funksjonalistiske perspektivet har i seg selv også flere utfordringer knyttet til seg. De viktigste er et argument om at funksjonsanalysene blir for konserverende ved å bare analysere hvorfor et fenomen fortsatt består.²⁰² For Mathiesen blir konservativt et feil begrep i denne sammenhengen fordi funksjonsanalysen i stor grad går ut på å synliggjøre den ulikheten som oppstår mellom de tilsiktede og mer reelle virkninger ved en ordning. De tilsiktede virkningene formuleres ofte vakre, mens de utilsiktede virkningene bidrar til et kritisk innhold fordi de ofte er mindre akseptable i samfunnet. Den offentlige debatten kan derfor reises som følge av den, og samtidig høste godt av det kritiske innholdet en slik innfallsvinkel gir. Et tankevekkende utsagn er hvordan et samfunn kan ha en funksjon latent iboende hos seg, mens et annet uttrykker den samme som en manifest og tilsiktet funksjon.²⁰³ De latente funksjonene kan derfor være svært nyttige i å hjelpe oss å forklare ting som ikke lar seg forklare utelukkende på grunn av deres uttalte formål.

5.2 Renovasjonsfunksjonen

Én av de latente funksjonene Thomas Mathiesen fremhever som en mulig underliggende virkning hos fengselsstraffen, er straffens renovasjonsfunksjon.²⁰⁴ Lovbryteren er i hovedsak et problem vi står overfor og må finne løsninger for. En kortsiktig løsning på problemet får vi når vi setter lovbryteren inn i fengselsanstalter og på den måten skjerner ham fra samfunnet på utsiden.²⁰⁵ Når vi «gjemmer bort» de individene som kanskje egentlig ikke er annet enn produkter av vår egen samfunnsutvikling, «renser» vi samfunnet vårt for alle de individene vi anser som uønskede. Resultatet er at straffen tjener en renovasjonsfunksjon når de mer bryssomme individene blant oss dermed tas ut av «sirkulasjon».²⁰⁶

²⁰¹ Thomas Mathiesen op. cit. 2011 s. 87

²⁰² Thomas Mathiesen op. cit. 2011 s. 287

²⁰³ Thomas Mathiesen. *Retten i samfunnet. En innføring i retts sosiologi* 2011 s. 289

²⁰⁴ Thomas Mathiesen 2011 op. cit. s. 87

²⁰⁵ Thomas Mathiesen. *Kriminalitet, straff og samfunn* 1976 s. 39

²⁰⁶ Thomas Mathiesen 1976 op. cit. s. 34

I et bredere perspektiv ser vi hen til vårt forhold til produktivitet og arbeid i samfunnet. For at samfunnet skal være produktivt, er vi avhengig av innsats i arbeidslivet.²⁰⁷ Når kriteriet i samfunnsformen er bygget på denne innsatsen, skapes det også noen individer som blir uproduktive individer sett ut i fra denne standarden. Disse skaper videre en ineffektivitet i produksjonssystemet²⁰⁸ som ikke er gunstig for dets overlevelse. De uproduktive individene blir en påminnelse om et system som ikke fungerer tilfredsstillende og løsningen er at vi er nødt til å kvitte oss med dem. Samtidig kan disse individene også være ineffektive gjennom at de i tillegg kan opprøre andre deler av samfunnslivet som igjen innvirker på produksjonssystemet vårt. Løsningen blir den samme, men de formene den opptrer i kan være tilsynelatende ulike.

For det første, er våre mange løsninger med anstalter den mest benyttede. Vi skaper en vegg mellom de som er på innsiden og de som befinner seg på utsiden av den. På den måten kan vi plassere de psykisk syke i egne sykehus, de eldre på egne eldrehjem og forbrytere innelåst i fengselet. Det fysiske skillet i gjerdet og murene som befinner seg midt mellom lovbyteren og oss andre, blir et bokstavrett symbol for denne sorteringen. Når vi skal kvitte oss av med de uproduktive individene i samfunnet har vi altså en rekke ulike måter å gjøre det på. I en slik samfunnskontekst er målet et velstående og produktivt samfunn. I Mathiesens ord blir derfor fengselets makthavere renovasjonssystemets funksjonærer.²⁰⁹

5.3 Avmektiggjøringsfunksjonen

For at renovasjonen skal være vellykket, må det imidlertid til en annen funksjon. En funksjon som ikke fremheves som en av de tre uthevede latente funksjonene som kan ses hos straffen, men som virker i sammenheng med den sistnevnte, er straffens avmektiggjøringsfunksjon.²¹⁰ Når de uproduktive individene i samfunnet er plassert i en av de mange overnevnte anstaltene, er neste steg at de må forsvinne bak glemselens slør. At lovbyteren settes bak lås og slå er ikke tilstrekkelig uten at han også mer eller mindre permanent forsvinner ut fra produksjonskjeden. Gjennom en prosess hvor lovbyter opplever en form for avmakt i fengselsanstalten, undertrykkes han på en slik måte at vi hører lite fra ham i tiden etterpå. Alle protester og innsigelser bringes til taushet slik at alle muligheter for opprør uteblir.²¹¹ Denne

²⁰⁷ Thomas Mathiesen. *Kan fengselet forsvares?* 2007 s. 207

²⁰⁸ Thomas Mathiesen 2007 op. cit. s. 207

²⁰⁹ Thomas Mathiesen 2007 op. cit. s. 207

²¹⁰ Thomas Mathiesen 2007 op. cit. s. 207

²¹¹ Thomas Mathiesen 2007 op. cit. s. 207

funksjonen bygger på at lovbryster blir en undersått i møte med sine overordnede i fengselet. Målet blir, i likhet med renovasjonsfunksjonen, at de uproductive avvikerne i samfunnet renses ut for godt. Det er likevel ikke slik at fengslets ansatte og overordnede selv er bevisst på hvilke interesser som styrer systemet. Viktigheten av ro i fengslene bevarer derimot renovasjons- og avmektiggjøringsfunksjonen. Hadde lovbrysterne hatt større muligheter for å organisere seg med krav til sine omgivelser, ville vi kanskje hatt et større inntrykk av at menneskene vi velger å renses ut av samfunnet er mindre forskjellig fra oss enn det vi har inntrykket av.²¹²

5.4 Avledningsfunksjonen

Den neste og mer fremtredende latente funksjonen som Mathiesen fremhever, er straffens avledningsfunksjon. Straffer flytter på en måte oppmerksomheten vår vekk fra de store samfunnsproblemene og mot til dels ufarlige enkeltindivider.²¹³ I vårt samfunn har vi mange og vidtrekkende problemer på ulike samfunnsområder som er større enn den trusselen den enkelte lovbryster representerer. Vi er et samfunn hvor naturforurensninger gjør store skader og rammer mange årlig. Mange mennesker lever i tilværelser av menneskehandel eller under arbeidsutnyttning. Forbruksmønsteret av ressursene i de ulike næringene som forvalter dem fører til overforbruk.²¹⁴ De som har en interesse i at fokuset skiftes vekk fra disse samfunnsproblemene, er de som til syvende og sist sitter med det øverste ansvaret og utøver makten i samfunnet. I et historisk perspektiv er det disse som har stått for mange av de største problemene vi står overfor. Fortsatt vil det være slik at de farligste handlingene i samfunnet som oftest begås fra øverste hold, men i andre former enn tidligere, i vårt moderne samfunn.

De som i hovedsak straffeforfølges er lovbryster som har begått mindre alvorlige kriminelle forhold, slik som vinningskriminalitet eller trafikkforseelser.²¹⁵ Foruten de klare unntakene, er det individer som er relativt ufarlige som straffeapparatet hyppigst virker på. De har få sjanser å løse opp problemene utenom straffesystemet og disse handlingene er gitt formulerte straffereaksjoner for i straffelovgivningen. Denne avledningsfunksjonen kommer særlig godt frem ved fengselsstraffen fordi reaksjonen blir veldig synlig for alle. Det er derfor Mathiesen mener at avledningsfunksjonen i så måte er avmektiggjøringsfunksjonens motstykke.

²¹² Thomas Mathiesen 1976 op. cit. s. 34

²¹³ Thomas Mathiesen 2007 op. cit. s. 207

²¹⁴ Thomas Mathiesen 1976 op. cit. s. 34

²¹⁵ Thomas Mathiesen 2007 op. cit. s. 207-208

Lovbryteren står uten mulighet for å protestere, mens han samtidig selektivt kan fokuseres på og bli stående til vår alles beskuelse.

5.5 Handlingsfunksjonen

Når vi nå har fått en forståelse av hvordan de øverste maktinstansene operer i samfunnet, kan vi introdusere enda en funksjon som springer ut i fra myndighetenes egne interesser. Slik Mathiesen ser det, er straffens handlingsfunksjon en av de fremtredende funksjonene ved vårt straffesystem.²¹⁶ Når myndighetene tar tak i en del av den trivielle kriminaliteten som foregår rundt oss, gir de oss et inntrykk av at noe endelig foretas med vår kriminalitetsproblematikk. Vi som er tilskuere og publikum når myndighetene presses i spørsmålene om kriminalitet, får følelsen av at myndighetene tar oss på alvor når de kan vise til høye tall på antall straffede for de begåtte lovbruddene. Fengselet er også som nevnt særlig synlig, slik at vi får et visuelt bilde på at lovbrysterne blir tatt hånd om ved at de fysisk flytter ham inn i fengslet.

5.6 Symbolfunksjonen

En annen foreslått latent funksjon som har likheter med avledningsfunksjonen, er straffens symbolfunksjon.²¹⁷ Som vi tidligere har sett at Vilhelm Aubert har påpekt, blir den som stemples som forbryter stigmatisert av de andre medlemmene i samfunnet.

Stigmatiseringsprosessen er en svært synlig prosess, og fengselsstraffen bidrar til at lovbrysterne stemples ytterligere. Kontrasten mellom de utenfor og innenfor fører til at vi føler oss selv som mindre farligere. I tillegg til å være mindre farlig, står vi igjen som korrekte og prikkfrie borgere. Når lovbryster stigmatiseres på vei inn i fengselet, men ikke avstigmatiseres på vei ut, bevarer vi denne symbolikken. Mathiesen siterer Reiwalds hypotese om at samfunnet fordømmer forbryteren med stor kraft, men i praksis gjør alt for å bevare lovbryster som forbryter.²¹⁸ På et nasjonalt plan har vi Torstein Eckhoff som kritiserte håndteringen av lovbryster i etterkant av sonet dom. I mangel på tiltak for resosialisering for lovbryster, kommenterte han at en nesten skulle tro formålet med virksomheten var å skaffe oss en fast stab med yrkeskriminelle.²¹⁹ Symbolfunksjonen kan sammen med flere av de mer

²¹⁶ Thomas Mathiesen 2011 op. cit. s. 88

²¹⁷ Thomas Mathiesen 2007 op. cit. s. 208

²¹⁸ Thomas Mathiesen 2007 op. cit. s. 208

²¹⁹ Thomas Mathiesen 2007 op. cit. s. 208

eller mindre overlappende funksjonen forklare bruken av fengsel. De ulike straffereaksjonene vi opererer med dekker i ulike grad de nevnte latente funksjonene.

5.7 Hevnfunksjonen

En siste funksjon Mathiesen har observert rundt straffen, er straffens mer eller mindre latente hevnfunksjon.²²⁰ Straffens hevnfunksjon er i seg selv kanskje til dels selvforklarende; vi straffer fordi vi ønsker å hevne oss på forbryteren. De handlingene vi kategoriserer som kriminelle, utløser i de fleste tilfeller et bredt emne av ulike følelser. Vi føler oss irriterte, rasende, triste eller kraftløse i møte med disse handlingene. Som vi var inne på tidligere, kan noen manifeste funksjoner være latente bare vi kikker over landegrensene. Når andre land i verden forklarer straffen ut i fra et hevnperspektiv, er det ikke usannsynlig at disse også kan befinne seg i land hvor disse ikke er uttalte. I Leer-Salvesens undersøkelser fant han flere elementer av hevn og gjengjeldende dombegrunnelser. Det samme var mulig å ane konturene av i stikkprøven vi foretok oss av drapssaker i årene 1997-2017. Denne funksjonen har også et historisk perspektiv fordi vi tidligere har straffet på bakgrunn av hevn. Mathiesen mener at fengslet i alle fall består som hevnenes hovedkanal.²²¹

5.8 Andre funksjoner

Som nevnt nevner også Nils Christie at det finnes et tilslørt element ved straff og forbrytelse. Straffen er ifølge ham et rituelt oppgjør i samfunnet.²²² Oppgjøret bekrefter spillereglene i den sosiale organiseringen. Forbryteren driver ganske enkelt med opplysningsarbeid i samfunnet om hva som er riktig og galt.²²³ Både helten vi forsøker å leve opp til og forbryteren utfyller en rolle vi behøver i samfunnet. Likeså som landsbypresten opprettholder vår moral, gjør kanskje landstrykeren det i like stor grad. For ham er det tydelig at forbryteren også representerer et sosialt gode ved å være til underholdningsverdi for oss og som en aggressjonsmottaker. Det blir imidlertid for enkelt å kalle ham vår sydebukk. Samtidig finnes en voldsom interesse for kriminalitetsproblematikken i samfunnet, som kan være en følge av at vi har en iboende tvil i oss omkring våre egne vanskeligheter.

²²⁰ Thomas Mathiesen 2007 op. cit. s. 206

²²¹ Thomas Mathiesen 2007 op. cit. s. 207

²²² Nils Christie. *Kriminal sosiologi* 1965 op. cit. s. 9

²²³ Nils Christie. *Kriminal sosiologi* 1965 op. cit. s. 9

Helten og lovbyteren må være ekstreme ytterpunkter.²²⁴ Christie gjennomgår et poeng vi allerede har gjort oss kjent med, at lovbyteren må holdes litt på avstand for at vi skal unngå å assosiere oss med ham. I vår fremstilling har vi snakket om hvordan lovbyter avhumaniseres når vi stempler han som svært forskjellig fra oss. Christie spiller videre på denne antagelsen, og sier at konsekvensen av at han blir for nær oss, vil være at vi føler en medlidenhet med ham. Dersom tilfeldighetene gjør at en person nær oss straffes, kan vi istedenfor rette tvilen mot samfunnet.²²⁵ Tanken om at det like gjerne kunne vært en selv som sto i lovbyters sko, minsker den pedagogiske effekten av en lovbyter som er rak forskjellig fra oss.

Disse betenkingene Christie har, er påfallende lik mange av de tankene om virkninger Durkheim fant at straffen utgjorde. En tanke om at normene bekreftes gang på gang gjennom straffereaksjonene, har et opphav i den funksjonalistiske tenkemåten om hvilke virkninger straffen har. Det kan også fremheves at flere av Mathiesens nevnte funksjoner, spesielt handlings- og symbolfunksjonen, spiller en rolle i å bevare harmoni. Fengselet representerer nok også et visuelt og symbolsk uttrykk for det samme identifiserte fenomenet. Som i historien med Hopi-indianerne i Arizona, som danset regndans for å få regnet til å regne ned på åkeren, finner vi at slike symboler kan være eksisterende. Denne regndansen har blitt sett på som et klassisk eksempel i sosialantropologien på latente funksjoner ved et fenomen.²²⁶ Siden regndansen naturligvis ikke førte til mer regn, virket ritualet for utenforstående nokså meningsløst. Gjemt inne i regndansen, fantes det imidlertid muligens en underliggende latent funksjon ved den. Regndansen samlet nemlig stammens medlemmer sammen, og funksjonen ble derfor at den virket solidaritetsdannende.²²⁷ I overført betydning kan vi altså tenke oss til at våre egne institusjoner og systemer fungerer på like måter. Mathiesen foreslår at Hopi-indianerne kanskje etterhvert forsto at regndansen i all hovedsak virket solidaritetsdannende, men at de fortsatte å danse med solidaritetsdannelsen som den nye manifeste funksjon. Dersom vår rituelle bruk av straffen kan forklares i vår følelse av å føle fellesskap og forskjellighet fra lovbyteren, kan solidariteten kanskje kalles straffens sannferdige bakgrunn.

6 Avslutning

Straff krever en solid begrunnelse i et rettslig perspektiv. En slik begrunnelse finner lovgiver i primært i straffens evne til å virke preventivt, men tidligere har den også blitt legitimert

²²⁴ Nils Christie. *Kriminal sosiologi* 1965 op. cit. s. 9

²²⁵ Nils Christie. *Kriminal sosiologi* 1965 s. 9

²²⁶ Thomas Mathiesen 2011 op. cit. s. 289

²²⁷ Thomas Mathiesen 2001 op. cit. s. 289

gjennom gjengjeldelsesbetraktninger. Men hva skjer når disse virkningene av straffen ikke lar seg dokumentere med et tilstrekkelig empirisk grunnlag? Det har vi forsøkt å gi noen svar på i løpet av oppgavens fremstilling. Vilhelm Aubert har vist oss hvordan rettens innvirkning på samfunnet er begrenset av rettens nærhet til individet. Han ga oss flere argumenter for at straffedommen, loven og rettsvesenet virker mindre inn på individet enn det vi kanskje forutsetter. I vårt historiske tilbakeblikk har vi sett at samfunnet i motsatt retning kan virke inn på retten gjennom debatt og samfunnsendringer. Vi har for det tredje sett at domstolen bruker straffebe grunnelsene annerledes enn kanskje lovgiver forutsatte, og sett konturene av en domstol som hyppig begrunner drapsdommer med utspring i gjengjeldelse. Ved å sette straffen under lupen har vi observert at disse vekselvirkningene mellom rett og samfunn ikke utelukkende lar seg forklare gjennom rettsdogmatiske tolkninger. Den retts sosiologiske tilnærmingen har avslørt at straffen i liten grad virker slik vi uttaler den. Naturvitenskapelig funn viser nemlig at strafferetten bygger på feilaktige antakelser om fri vilje, mental kapasitet og handlingsfrihet.

Igen sitter vi med en konstruert illusjon om en straff som er nyttig for oss fordi den påvirker individet, samfunnet og i noen grad gjengjelder et kriminalisert forhold. På mirakuløst vis løser vi kriminalitetens problemer gjennom at straffen skrives inn i lovs form. Det har blitt en vane at vi henviser til disse begrunnelse, både hos lovgiver, domstolen og i den alminnelige samfunnsdebatten. Vi kan derfor svare bekræftende på problemstillingens innledende spørsmål, om at vi nok i stor grad straffer på bakgrunn av at vi har en oppfatning av straffen som virkningsfull.

Men gamle vaner er vonde å vende. Selv om avskrekkingens og gjengjeldelsens effekt har blitt stilt spørsmål med de ganger den har blitt satt inn i et samfunns perspektiv, har vi ikke endret vårt uttalte formål med straffen. Funksjonsanalysen har derfor vært et viktig redskap for å avdekke en slik mulig motsetning mellom straffens manifeste og dens latente funksjoner. Vi har sett hvordan straffens funksjon kan forklares gjennom straffens evne til å bekrefte våre felles normer i samfunnet. Straffen har i den forbindelse en virkning gjennom å styrke vår solidaritet og samhold i samfunnet. Kanskje kan nye nevrovitenskapelig funn i fremtiden rettlede oss mot en ny måte å formulere denne funksjonen, gjennom rehabiliterende løsninger, og en rett som bygger på vitenskapelig empiri om straff og forbrytelse.

Kildeliste

Bøker

Alces, Peter A. (2018) *The Moral Conflict of Law and Neuroscience*. Chicago. The University of Chicago press.

Andenæs, Johs. G. F. Rieber-Mohn, I. J. Dorenfeldt, O. T. Laake. (1979) *Kommentarer til Kriminalmeldingen*. Oslo. Grøndahl & Søn Forlag A.S.

Aubert, Vilhelm (1972) *Om straffens sosiale funksjon* (2. utg) Oslo. Universitetsforlaget.

Christie, Nils (1965) *Kriminalsociologi*. Oslo. Universitetsforlaget.

Christie, Nils (2004) *En passende mengde kriminalitet*. Oslo. Universitetsforlaget.

Durkheim, Émile (1960) *The Division of Labor in Society* (4. utg) Illinois. The Free Press of Glencoe.

Flaatten, Sverre (2017) *Høyesterett, straffen og tyveriene. Straffeutmålingsbegrunnelser i etterkrigstiden*. Bergen. Fagbokforlaget.

Goffman, Erving. Englewood, Cliffs (1963) *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New Jersey. Prentice Hall

Hirst, Paul Q. (1975) *Durkheim, Bernard and Epistemology*. London. Routledge and Kegan Paul

Honderich, Ted. (1989) *Punishment: The Supposed Justifications*. u.s Polity Press and Basil Blackwell Inc.

Mathiesen, Thomas (1976) *Kriminalitet, straff og samfunn*. Oslo. H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard)

Mathiesen, Thomas (2011) *Retten i samfunnet. En innføring i retts sosiologi*. Oslo. Pax forlag A/S

Mathiesen, Thomas (2007) *Kan fengselet forsvares?* Oslo. Pax forlag A/S

Mathiesen, Thomas (2018) *Solospill og fellesskap – en faglig selvbiografi*. s.n. u.s.
Opprinnelig utgitt som Mathiesen, Thomas (2017) *Cadenza: A Professional Autobiography*.
s.n. European Group Press.

Merton, Robert K. (1968). *Social Theory and Social Structure*. New York. The Free Press.

Leer-Salvesen, Paul. (1991) *Menneske og straff: en refleksjon om skyld og straff som et bidrag til arbeidet med straffens etikk*. Oslo. Universitetsforlaget

Sandel, Michael J. (2009) *Justice: What's the Right Thing to Do?* New York. Farrar, Straus and Giroux

Turi, Johan (1910) *Muittalus samid birra. En bog om lappernes liv*. Stockholm. A.-B. Nordiska bokhandeln.

Dokumentarkilder

Schei, T, Løge, L, Lie, J. Phillips, C. Payne-Frank, N. Timberlake, J. (02.02.2015) *Drone wars: The gamers recruited to kill. The Guardian documentary* Hentet fra:
<https://www.theguardian.com/news/video/2015/feb/02/drone-wars-gamers-recruited-kill-pakistan-video>

Tidsskrifter og artikler

Andersen, Synøve N. og Torbjørn Skarøhamar (2013) *Å måle gjentatt kriminalitet– hvem, hva og når?* Samfunnsspeilet (3) s. 24-28 https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/_attachment/121976?_ts=1410738b960

Buckholtz, Joshua W. Christopher L. Asplund, Paul E.Dux, David H.Zald, John C. Gore, Owen D. Jones, René Marois (2008) *The Neural Correlates of Third-Party Punishment*. Neuron. 60(5) s. 930-940 <https://doi.org/10.1016/j.neuron.2008.10.016>

Bush, Tor-Aksel. 2018 *Noen utviklingstrekk i norsk kriminalpolitikk basert på 40 år i påtalemyndigheten*. Tidsskrift for strafferett. 18(4) s. 265-274 <https://doi.org/10.18261/issn.0809-9537-2018-04-03>

Crockett, Molly J. Luke Clark, Marc D. Hauser, and Trevor W. Robbins (2010) *Serotonin selectively influences moral judgment and behavior through effects on harm aversion* PNAS 107(40) s. 17433-17438 <https://doi.org/10.1073/pnas.1009396107>

C.D. Fiorillo, (2013) *Two dimensions of value: Dopamine Neurons Represent Reward But Not Aversiveness*. Science. 341(6145) s. 546-9 <https://doi.org/10.1126/science.1238699>

Estes, W. K, (1944) *An experimental study of punishment*. Psychol. Monographs. 57(263) s. i-40 <http://dx.doi.org/10.1037/h0093550>

Glenn, A. L., & Raine, A. (2014). *Neurocriminology: Implications for the Punishment, Prediction and Prevention of Criminal. Behaviour*. Nature Reviews Neuroscience, 15(1) s. 54-63 <https://doi.org/10.1080/21507740.2016.1218381>

Holt-Lunstad J, Smith TB, Baker M, Harris T, Stephenson D. (2015) *Loneliness and social isolation as risk factors for mortality: a meta-analytic review*. Perspect Psychol Sci. 10(2) s.

227-37 <https://doi.org/10.1177/1745691614568352>

Kalkhoff, Wil, Joseph Dippong Stanford W. Gregory Jr. (2011) *The Biosociology of Solidarity*. *Sociology Compass*. 5(10) s. 936-948 <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2011.00412.x>

Kong A, Thorleifsson Frigge, Vilhjalmsón BJ, Young AI, Thorgeirsson, Benonisdóttir, Oddsson, Halldorsson B, Masson G, Gudbjartsson D, Helgason A, Bjornsdóttir G, Thorsteinsdóttir U, Stefansson K. (2018) *The nature of nurture: Effects of parental genotypes*. *Science* 359(6374) s. 424-428 <https://doi.org/10.1126/science.aan6877>

Mann, Heather. Ximena Garcia Rada, Lars Hornuf and Juan Tafurt (2016) *What Deters Crime? Comparing the Effectiveness of Legal, Social, and Internal Sanctions Across Countries*. *Front Psychol*. 7(85) s. 1-13 <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00085>

McEwen, Bruce S. Carla Nasca and Jason D Gray (2016) *Stress Effects on Neuronal Structure: Hippocampus, Amygdala, and Prefrontal Cortex*. *Neuropsychopharmacology*. 41(1) s. 3–23 <https://doi.org/10.1038/npp.2015.171>

Minagar A, Ragheb J, Kelley RE. (2003) *The Edwin Smith surgical papyrus: description and analysis of the earliest case of aphasia*. *J. Med Biogr*. 11(2) s. 114-117 <https://doi.org/10.1177/096777200301100214>

Porterfield, Amanda (1987) *Shamanism: A Psychosocial Definition*. *Journal of the American Academy of Religion*. 55(4) <https://doi.org/10.1177/0146107911413212>

Raine, Adrian, Yaling Yang, Katherine L. Narr, and Arthur W. Toga. (2011) *Sex differences in orbito-frontal gray as a partial explanation for sex differences in antisocial personality*. *Mol Psychiatry*. 16(2) s. 227–236 <https://doi.org/10.1177/0022427818802337>

R. Keith Sawyer (2002) *Durkheim's Dilemma: Toward a Sociology of Emergence*. Sociological Theory. 20(2) s. 227-247 <https://doi.org/10.1111/1467-9558.00160>

Riess, Helen (2017) *The Science of Empathy*. J Patient Exp. 4(2) s. 74-77 <https://doi.org/10.1177/2374373517699267>

Riisøy, Anne Irene (2015) *Deviant Burials: Societal Exclusion of Dead Outlaws in Medieval Norway*. Collegium. Volume 18 s. 49-81 url: <http://hdl.handle.net/10138/154764>

Schaefer, Rebecca S. Alexa M. Morcom, Neil Roberts, and Katie Overy. *Moving to Music: Effects of Heard and Imagined Musical Cues on Movement-Related Brain Activity*. Front Hum Neurosci. 2014; 8/774

Siegel, Jenifer Z and Molly J Crockett, *How serotonin shapes moral judgment and behavior*. Ann N Y Acad Sci. 2013 1299(1)

Yaling Yang, PhD; Adrian Raine, DPhil; Katherine L. Narr, PhD; et al Patrick Colletti, MD; Arthur W. Toga, PhD. *Localization of Deformations Within the Amygdala in Individuals with Psychopathy*. Arch Gen Psychiatry. 2009. 66(9)

Yu Gao, Ph.D., Adrian Raine, D.Phil., Peter H. Venables, Ph.D., D.Sc., Michael E. Dawson, Ph.D., and Sarnoff A. Mednick, Ph.D. *Association of Poor Childhood Fear Conditioning and Adult Crime*. The American Journal of Psychiatry. Vol 167 Issue 1 2010

Wheatcroft, J. M., Jump, M., Breckell, A. L. & Adams-White, J. (2017) *Unmanned aerial systems (UAS) operators' accuracy and confidence of decisions: Professional pilots or video game players?* Cogent Psychology, 4(1)

Woodward, Amanda L., Jessica A. Sommerville. Twelve-Month-Old Infants Interpret Action in Context. *Psychological Science*. Vol 11, Issue 1, 2000

Domsregister

Rt. 1993 s. 487

Rt. 1997 s. 568

Rt. 1998 s. 665

Rt. 1999 s. 1898

Rt. 2000 s. 187

Rt. 2000 s. 2076

Rt. 2003 s. 893

Rt. 2003 s. 1459

Rt. 2003 s. 1778

Rt. 2003 s. 1804

Rt. 2003 s. 1459

Rt. 2004 s. 787

Rt. 2005 s. 83

Rt. 2005 s. 1782

Rt. 2007 s. 187

Rt. 2007 s. 1253

Rt. 2008 s. 1618

Rt. 2010 s. 463

Rt. 2011 s. 774

Rt. 2011 s. 1104

Rt. 2012 s. 476

Rt. 2014 s. 12

HR-2017-290-A (sak nr. 2016/2191)

Nettsider

Nordeval, Ingunn. (2014, 28. september) Inger Louise Valle. Hentet 10.03/12.03-2019 fra https://nbl.snl.no/Inger_Louise_Valle

Thorstensen, Tage. (2018, 25. oktober) Epigenetikk. Hentet 20.02.2019 fra <https://sml.snl.no/epigenetikk>

Lovgivning

Psykisk helsevernloven (1999) Lov om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern LOV-1999-07-02-62 Hentet fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-07-02-62>

Smittevernloven (1994) Lov om vern mot smittsomme sykdommer LOV-1994-08-05-55 Hentet fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1994-08-05-55>

Straffeloven (2005). Lov om straff LOV-2005-05-20-28 Hentet fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28>

Lovforarbeider

St. meld. nr. 104 - Om kriminalpolitikken (1977-1978) Stortingsforhandlinger 1977/78 Vol. 122 Nr. 3f

Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) Om lov om straff (straffeloven)

Innst. O. nr. 72 (2004–2005) Innstilling fra justiskomiteen om lov om straff (straffeloven)